

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԿԱՆԱՎՈՐ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

Ծ Ա Տ Ո Ւ Ր Պ Ա Վ Ե Լ Ի
Ա Ղ Ա Յ Ա Ն

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1976

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ВЫДАЮЩИЕСЯ УЧЕНЫЕ СОВЕТСКОЙ АРМЕНИИ

№ 21

ЦАТУР ПАВЛОВИЧ А Г А Я Н

Вступительная статья
Х. А. БАРСЕГЯНА
Библиография составлена
Р. А. БАБАДЖАНЫ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1976

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԿԱՆԱՎՈՐ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԸ

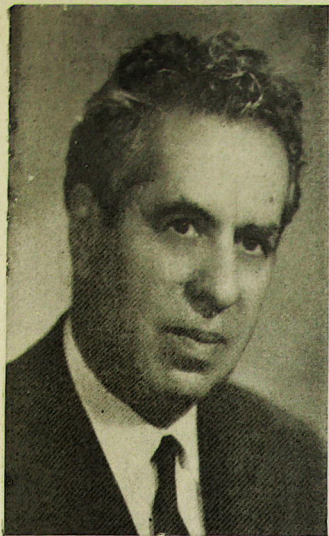
№ 21

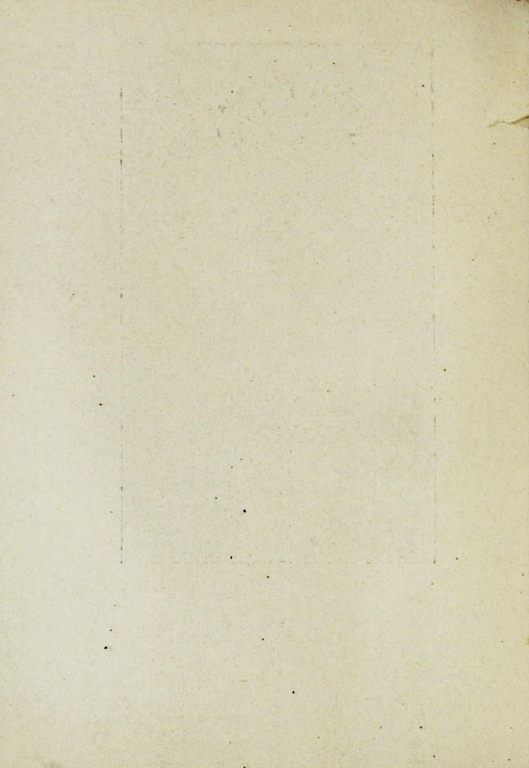
Ծ Ա Տ Ո Ւ Ր Պ Ա Վ Ե Լ Ի Ա Ղ Ա Յ Ա Ն

Ներածականը
Խ. Հ. ԲԱՐՍԵՂՅԱՆԻ
Մատենագիտությունը կազմել է
Ռ. Ա. ԲԱՐԱՋԱՆՅԱՆԸ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1976

Պատասխանատու խմբագիր՝ Ա. Ս. ԴԱՐԻԲՅԱՆ
Ответственный редактор А. С. ГАРИБЯН

**ԱԿԱԴԵՄԻԱՌՍ ԾԱՏՈՒՐ ՊԱՎԵԼԻ ԱՂԱՅԱՆԻ
ԿՅԱՆՔԻ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԵԹՎԵՐԸ**

Մատուր Պավելի Աղայանը ծնվել է 1912 թ. հունվարի 13-ին Ադրբեյջանի Փիփ (ներկայիս Ջադիկ) հայկական գյուղում:

1921—1925 թթ. Սովորել է Մարտունի գյուղի տարրական դպրոցում:

1925 թ. Ընդունվել է ՀամԼԿԵՄ շարքերը:

1926—1930 թթ. Սովորել է Դյանշայի (այժմ՝ Կիրովարադ) հայկական մանկավարժական տեխնիկումում:

1930—1933 թթ. Աշխատել է Շամխորի շրջանի Մարտունու, Ջադիկի և Ջարդախլուի դպրոցներում որպես ուսուցիչ և ուսման վար: Ընտրվել է ԱՍՍՀ ուսուցիչների II համագումարի պատգամավոր:

1932—1937 թթ. Սովորել է Մոսկվայի Չերնիշևսկու անվան պատմա-գիտության հայկական ինստիտուտի պատմության ֆակուլտետում:

1938 թ. Ընդունվել է Մոսկվայի Լոմոնոսովի անվան պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի ասպիրանտուրան՝ ՍՍՀՄ պատմության գծով:

1941 թ. Ստացել է պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան:

1941—1948 թթ. Բաքվի Լենինի անվան մանկավարժական ինստիտուտի հայկական բաժնի պրոֆեսոր և Կիրովի անվան պետական համալսարանի դոցենտ: Ադրբեյջանական ՍՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի ավագ գիտական աշխատող և գիտական քարտուղար:

1942 թ. Ընդունվել է ՍՄԿԿ շարքերը:

1948 թ. Ստացել է պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան:

- 1948—1950 թթ. Հայկական ՍՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի սովետական շրջանի պատմության բաժնի վարիչ և Երևանի Խ. Աբովյանի անվան հայկական մանկավարժական ինստիտուտի պրոֆեսոր:
- 1949—1952 թթ. ՀՍՍՀ ԳԱ հասարակական գիտությունների «Տեղեկագրի» խմբագիր:
- 1950 թ. Ընտրվել է Հայկական ՍՍՀ ԳԱ թղթակից-անդամ: Նշանակվել է ՍՄԿԿ Կենտկոմին կից մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի հայկական մասնաճյուղի դիրեկտորի գիտական գծով տեղակալ:
- 1950—1954 թթ. Ընտրվել է ՀԿԿ Կենտկոմի անդամության թեկնածու: ՀԿԿ Կենտկոմի գիտության և բուհերի բաժնի վարիչ:
- 1950—1961 թթ. Երևանի պետական համալսարանի պրոֆեսոր:
- 1954—1961 թթ. Հայկական ՍՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի նոր շրջանի պատմության բաժնի վարիչ:
- 1955 թ. Պարգևատրվել է «Պատվո նշան» շքանշանով և «Աշխատանքային արիության համար» մեդալով:
- 1961—1968 թթ. ՍՄԿԿ Կենտկոմին կից մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի հայկական մասնաճյուղի դիրեկտոր:
- 1963—1971 թթ. Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի դեպուտատ: Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի գիտության և լուսավորության հանձնաժողովի նախագահ:
- 1964—1971 թթ. Հայաստանի Կոմկուսի Կենտկոմի անդամ:
- 1965 թ. Պատմաբանների Վիեննայի 12-րդ միջազգային կոնգրեսի պատգամավոր:
- 1968 թ. Ընտրվել է Հայկական ՍՍՀ ԳԱ իսկական անդամ:
- 1968 թ.—առ այսօր Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար:
- 1969—1973 թթ. Հայկական ՍՍՀ ԳԱ «Լրաբեր»-ի գլխավոր խմբագիր:
- 1970 թ. Պատմաբանների Մոսկովյան 13-րդ կոնգրեսի պատգամավոր:
— Պարգևատրվել է «Աշխատանքային արիության համար» հորեկյանական մեդալով:
- 1971 թ. Հայաստանի Կոմկուսի Կենտկոմի վերստուգիչ հանձնաժողովի անդամ:

— Պարզեատրվել է «Աշխատանքային կարմիր դրոշի» շքանշանով:
1972 թ. Պարզեատրվել է Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի պատվոգրով:
1973 թ. Հայկական ՍՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի նոր շրջանի պատ-
մության բաժնի վարիչ:

1974 թ. Շնորհվել է Հայկական ՍՍՀ գիտության վաստակավոր գործչի
կոչում:

— Մասնակցել է Ուլան-Ուտորում կայացած միջազգային կոնֆե-
րանսին:

1975 թ. Պատմաբանների Սան-Ֆրանցիսկոյի 14-րդ միջազգային կոնգրեսի
պատգամավոր:

ОСНОВНЫЕ ДАТЫ ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АКАДЕМИКА ЦАТУРА ПАВЛОВИЧА АГАЯНА

- Цатур Павлович Агаян родился 13-го января 1912 года в армянском селе Фиф (ныне с. Заглик Азербайджанской ССР).
- 1921—1925 гг. Учился в начальной школе с. Мартуни.
- 1925 г. Вступил в ряды ВЛКСМ.
- 1926—1930 гг. Учился в Армянском педагогическом техникуме г. Гянджи (ныне Кировабад).
- 1930—1933 гг. Работал учителем и завучем в школах сел Мартуни, Джагир и Чардахлу Шамхорского района. Был делегатом II съезда учителей Азерб. ССР.
- 1932—1937 гг. Учился на историческом факультете Московского историко-философского института им. Чернышевского.
- 1938 г. Поступил в аспирантуру при историческом факультете МГУ по истории СССР.
- 1941 г. Получил ученую степень кандидата исторических наук.
- 1941—1948 гг. Проректор армянского отдела Бакинского педагогического института им. В. И. Ленина и доцент гос. университета им. С. М. Кирова; старший научный сотрудник и ученый секретарь Института истории АН Азербайджанской ССР.
- 1942 г. Вступил в ряды КПСС.
- 1948 г. Получил ученую степень доктора исторических наук.
- 1948—1950 гг. Заведующий отделом истории советского периода Ин-

ститута истории АН Армянской ССР и профессор Ереванского армянского педагогического института им. Х. Абовяна.

1949—1952 гг. Редактор «Известий» общественных наук АН Армянской ССР.

1950 г. Избран член-корреспондентом Академии наук Армянской ССР.

— Назначен заместителем директора по научной части Армянского филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС.

1950—1954 гг. Кандидат в члены ЦК КП Армении; Заведующий отделом науки и вузов ЦК КП Армении.

1950—1961 гг. Профессор Ереванского гос. университета.

1954—1961 гг. Заведующий отделом новой истории Института истории АН Армянской ССР.

1956 г. Награжден орденом «Знак почета» и медалью «За трудовую доблесть».

1961—1968 гг. Директор Армянского филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС.

1963—1971 гг. Депутат Верховного Совета Армянской ССР. Председатель Комиссии по науке и просвещению Верховного Совета Армянской ССР.

1964—1971 гг. Член ЦК КП Армении.

1965 г. Делегат 12-го Международного конгресса историков в Вене.

1968 г. Избран действительным членом Академии наук Армянской ССР.

1968 — по н/вр. Академик-секретарь Отделения общественных наук Академии наук Армянской ССР.

1969—1973 гг. Главный редактор «Вестника» общественных наук АН Армянской ССР.

1970 г. Делегат 13-го Международного конгресса историков в Москве.

— Награжден юбилейной медалью «За доблестный труд».

- В ознаменование 100-летия со дня рождения В. И. Ленина».
- 1971 г. Член ревизионной комиссии ЦК КП Армении.
- Награжден орденом «Трудового Красного Знамени».
- 1972 г. Награжден Почетной грамотой Верховного Совета Армянской ССР.
- 1973 г. Заведующий отделом истории нового периода Института истории АН Армянской ССР.
- 1974 г. Присвоено почетное звание заслуженного деятеля науки Армянской ССР.
- 1975 г. Делегат 14-го Международного конгресса историков в Сан-Франциско.

ԿՅԱՆՔԻ, ԳԻՏԱԿԱՆ, ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱՌՈՏ ԱԿՆԱՐԿ

Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, գիտության վաստակավոր գործիչ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Մատուր Պավելի Աղայանը ծնվել է 1912 թ. հունվարի 13-ին Ելիզավետպոլի (Գանձակի) նահանգի Փիփի (այժմ Զաղիկ) գյուղում, հողագործի ընտանիքում:

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության հաղթանակից հետո Աղայանների ընտանիքը տեղափոխվում է Շամխորի շրջանի Գուլիցինո (այժմ Մարտունի) գյուղը:

Տարրական կրթությունը Մ. Աղայանը ստացել է Գուլիցինո գյուղում, որտեղ և աչքի է ընկել որպես դպրոցի առաջադեմ աշակերտներից մեկը:

Մ. Աղայանը հասարակական ակտիվ աշխատանքի ջիղ ունի. նա 1925 թ. ընդունվեց կոմերիտմիության շարքերը:

Ուշիմ և օժտված պատանին 1926 թվականին ընդունվում է Գյանջայի (այժմ Կիրովաբադ) մանկավարժական տեխնիկումը, ուր սովորել է այնպիսի ճանաչված դասախոս-

ների մոտ, ինչպիսիք էին՝ Ա. Բորյանը, Ա. Մաթևոսյանը, Մ. Շահմուրադյանը, Ս. Տեր-Հարությունյանը, Հ. Միսկարյանը և ուրիշներ:

Տեխնիկումի դասընթացներին զուգընթաց նա գերազանց գնահատականներով ավարտում է Գյանջայի ԼԿԵՄ քաղաքային կոմիտեին կից քաղաքական դասընթացները և գործուղվում Շամխորի շրջան՝ կոլտնտեսությունների կազմակերպման աշխատանքներին աջակցելու համար: Այստեղ էլ նա ցուցաբերում է իրեն որպես եռանդուն կազմակերպիչ:

1930 թվականին տեխնիկումը հաջողությամբ ավարտելուց հետո նա աշխատում է Շամխորի շրջանի Մարտունու, Զագիրի և ապա Զարդախլուի բազային օրինակելի դպրոցում որպես ուսուցիչ և ուսմասվար: Նա միաժամանակ շրջանի հայկական դպրոցների մեթոդխորհրդի նախագահն էր: Ադրբեջանի լուսժողկոմատը հաշվի առնելով Մ. Աղայանի օրինակելի աշխատանքը, 1932/33 ուս. տարում նրան գործուղում է Մոսկվա՝ ուսումը շարունակելու:

1933 թվականին Մ. Աղայանը ընդունվում է Մոսկվայի պատմա-փիլիսոփայական-գրական ինստիտուտը, որն ավարտում է 1937-ին՝ առաջին կարգի դիպլոմով: Մինչ այդ, 1936 թ. նա միաժամանակ ավարտել է նաև Երևանի հեռակա մանկավարժական ինստիտուտը: Մ. Աղայանն աշխատել է որպես Լեռնային Ղարաբաղի մարզի Մարտունու շրջանի լուսբաժնի տեսուչ, ապա՝ մարզային լուսբաժնի մեթոդ կաբինետի վարիչ, Բաքվի № 3 դպրոցի ուսումնական մասի վարիչ, պատմություն է դասավանդել Ստեփանակերտի և Բաքվի

միջնակարգ դպրոցներում, Լեոնային Ղարաբաղի պարբերականներում հանդես է եկել մի շարք հոդվածներով:

Ելեւսնական թվականներին Ս. Աղայանը բեղմնավոր մանկավարժական աշխատանք ծավալելով, գործուն մասնակցություն է ցուցաբերում գյուղի սոցիալիստական վերակառուցման, հատկապես կուլտուրական հեղափոխության գործին: Երիտասարդ մանկավարժը իր ուժերը նվիրաբերում է աճող սերնդի կոմունիստական դաստիարակությանը, աշխատավոր գյուղացիության անգրագիտության վերացմանը:

Տակավին ուսանողական տարիներին Ս. Աղայանը հետաքրքրություն է հանդես բերում դեպի պատմական գիտություն: 1938 թվականին նա ընդունվում է Մոսկվայի Լոմոնոսովի անվան Պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի ասպիրանտուրան, մասնագիտանում ՍՍՀՄ ժողովուրդների պատմության հետազոտման բնագավառում: Նա սովորել է ականավոր պատմաբաններ, ակադեմիկոսներ՝ Ի. Մինցի, Մ. Տիխոմիրովի, Բ. Գրեկովի, Ս. Բախրուշինի, Ե. Կոսմինսկու, Ա. Պանկրատովայի, Մ. Նեչկինայի, Ն. Դրուժինինի մոտ: Նրա գիտական ղեկավարն է եղել հայտնի արևելագետ պրոֆ. Բ. Զախոդերը:

1939 թ. Ս. Աղայանը Մոսկվայից երկու ամսով գործուղվել է Երևան և ակադեմիկոս Հ. Մանանդյանի ղեկավարությամբ ավարտել է «Սասունցի Դավիթ» էպոսի էպոխային վերաբերվող ասպիրանտական աշխատությունը, որին պրոֆ. Հ. Կուսիկյանը բարձր գնահատական է տվել: Ասպիրանտական ուսումնառության տարիներին Ս. Աղայանը հանդիպումներ է ունեցել և կոնսուլտացիա է ստացել նաև

ակադեմիկոս Հ. Օրբելուց ու արեւելագետ պրոֆ. Ի. Պետրու-
 շևսկուց: Ասպիրանտուրայում Մ. Աղայանը հատկապես ու-
 սումնասիրում էր Անդրկովկասյան ժողովուրդների ռուսա-
 կան կողմնորոշման և նրանց պատմական կապերի պրոբ-
 լեմը: Այդ առումով էլ նրա ուշադրութունը գրավեց Ա. Բա-
 քիխանովի «Գուլիստան-Իրամ» և նրա մի շարք ուրիշ ձե-
 ոագիր ուսումնասիրութունները: Հաջողությամբ և ժամկե-
 տից շուտ ավարտելով ասպիրանտուրան, Աղայանը 1941 թ.
 հունիսի 25-ին Մոսկվայի Լոմոնոսովի անվան պետական
 համալսարանի պատմության ֆակուլտետում պաշտպանում
 է «Ադրբեջանական առաջին լուսավորիչ-պատմաբան Ա. Կ.
 Ա. Բաքիխանով—«Կոուդսի» դիսերտացիոն աշխատությունը,
 որի համար նրան շնորհվում է պատմական գիտությունների
 թեկնածուի գիտական աստիճան: Ա. Բաքիխանովի և ընդ-
 հանրապես հայտնի Բաքիխանովների տոհմագրության ման-
 րամասն ուսումնասիրությունը,— ինչպես ճիշտ կերպով
 նկատել է Ադրբեջանական ՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Ա. Ս. Սում-
 բատզադեն,— Աբբաս Կուլի Աղայի հիանալի ստեղծագոր-
 ծության՝ «Գյուլիստան Իրամ»-ի հանգամանալից վերլուծու-
 թյունը, պատմության համար ադրբեջանական այդ խոշոր
 պատմաբանի, պզնվական լուսավորչի-հայացքների, ինչպես
 նաև արեւելագիտական մի շարք այլ հարցերի լուսաբանումն
 ու գնահատումը Մ. Պ. Աղայանի կողմից խոշոր ներդրում էր
 Ադրբեջանի XX դարի պատմության մեջ: Այդ աշխատու-
 թյունը, որը հրատարակեց 1948 թ. Ադրբեջանական ակադե-
 միան, իրավամբ համարվում է Սովետական իշխանության
 տարիներին Ադրբեջանում Ա. Բաքիխանովի կյանքի ու ստեղ-

ժադործությանը նվիրված պատմական լուրջ մենագրական առաջին հետազոտությունը:

Ադրբեջանի ՍՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի հրավերով 1941 թ. Մ. Աղայանը վերադառնում է Բաքու և անցնում դիտական-մանկավարժական աշխատանքի: 1942 թվականին նա ընդունվում է կոմունիստական կուսակցության շարքերը, նոր հոանդով մասնակցում աշխատավորության գաղափարական-քաղաքական դաստիարակությանը, պրոպագանդում հայրենասիրության, ժողովուրդների բարեկամության և եղբայրության գաղափարները: Մինչև 1948 թվականը Բաքվում նա վարում է լենինի անվան մանկավարժական ինստիտուտի հայկական բաժնի պրոռեկտորի պաշտոնը, կազմակերպում դասախոսների և ուսանողների ուսումնա-գաղափարական աշխատանքը, գիտական գործունեությունը ծավալում Ադրբեջանի գիտությունների ակադեմիայի պատմության ինստիտուտում, դասախոսում Ադրբեջանի Կիրովի անվան պետական համալսարանում:

Մանկավարժական գործունեությունը նա հմտորեն զուգակցում է գիտահետազոտական աշխատանքին, պատմակուսակցական և գիտական մամուլում հրատարակում է մի շարք արժեքավոր ուսումնասիրություններ: 1942—1948 թվականներին լույս են տեսել Մ. Աղայանի «Ադրբեջանցիների, վրացիների և հայերի պայքարը Հռոմի զավթիչների դեմ», «Հայ կնոջ հերոսական անցյալից», «Ղարաբաղի հերոսական անցյալից», «Ադրբեջանական ականավոր պատմաբան Ա. Բաքիխանով», «Բաքիխանովը և ռուսական կուլտուրան», «Աքինչի»-ն և 19-րդ դարի 70-ական թվականների

հայկական մամուլը», «Ղարաբաղի տոհմական ընտանիքների մասին» և այլ աշխատություններ: Նա ջանասեր աշխատանք է կատարում երկրի պատմա-կուսակցական արխիվներում, մշակում Անդրկովկասի ժողովուրդների պատմության չուսումնասիրված մի շարք պրոբլեմներ: Հատկապես նրան հետաքրքրում էր Անդրկովկասի ժողովուրդների սոցիալ-տնտեսական դրությունը, ագրարային հարաբերությունները և այդ հողի վրա ծավալվող դասակարգային պայքարը:

Մ. Աղայանի ջանքերով հայտնաբերվել և առաջին անգամ հրատարակվել են մի շարք կարևոր փաստաթղթեր և աշխատություններ: Հատկապես կարևոր արժեք են ներկայացնում Մ. Թոփչիբաշևի 1812 թ. հայրենական պատերազմին վերաբերող «Հաղթանակի երգը» հայրենասիրական պոեմը, Բաքիխանովի տոհմագրությունը լուսաբանող բազմաթիվ փաստաթղթեր, «Աքինչի» և «Մշակ» թերթերի կապերն արտացոլող նյութերը և այլն:

Մ. Պ. Աղայանը «1870 թվականի գյուղացիական ռեֆորմը Ադրբեջանում» մենագրությամբ 1948 թվականին պաշտպանում է դիսերտացիա և ստանում պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան: Ակադեմիկոս Մ. Մ. Դրուժինինը բարձր գնահատելով Մ. Պ. Աղայանի ինչպես այդ, այնպես էլ 19-րդ դարի Ադրբեջանի ագրարային հարաբերությունների պատմությանը, Հայաստանի և Ադրբեջանի գյուղացիության պատմությանը նվիրված և այլ աշխատությունները, նշել է. «Մ. Պ. Աղայանի գիտահետազոտական գործունեությունը ընդգրկում է բացառիկ լայն պրոբլեմատիկա և աչքի է ընկնում իր արդյունավետությամբ»:

նա Անդրկովկասի ագրարային պատմության խոշոր մաս-
նագետ է»:

«1870 թվականի գյուղացիական ռեֆորմը Ադրբեջա-
նում» մենագրությունը նվիրված է սովետական պատմա-
գրության ամենաակտուալ, քիչ ուսումնասիրված հարցերից
մեկին և լրացնում է Ադրբեջանի պատմագիտական գրակա-
նության մեջ եղած բացը:

Ծ. Աղայանի գիտական ծառայություններից մեկն էլ այն
է, որ շնայած պատմական գիտության մեջ եղած այլ տե-
սակետին, նա փաստական հարուստ նյութերի հիման վրա
համոզիչ կերպով ապացուցում է Ադրբեջանում ուսումնա-
սիրվող ժամանակաշրջանում ֆեոդալական-ճորտատիրական
հարաբերության առկայությունը: Տվյալ պրոբլեմին նա մո-
տենում է ստեղծագործաբար. Ռուսաստանում գյուղացիների
ազատագրության պայմանները մեխանիկորեն չի տեղափո-
խում ադրբեջանական հողի վրա, այլ բացահայտում է այն
ուպեցիֆիկ առանձնահատկությունները, որոնց առկայու-
թյամբ նախապատրաստվեց և անցկացվեց գյուղացիական
ռեֆորմը Ադրբեջանում:

Պրոֆեսոր Ի. Պ. Պետրուշենկին նշել է, որ Ծ. Պ. Աղա-
յանը իր աշխատության մեջ օգտագործել է շատ լայն ու
թարմ նյութ, որի մեծ մասը արխիվային չհրապարակված
փաստաթղթեր են: Հեղինակը ցույց է տալիս, որ ռեֆորմը
կատարվել է հողատեր-բեկերի օգտին, ապացուցում է բե-
կերի ձգտումների և ցարական կառավարության ագրարային
քաղաքականության միջև համերաշխության առկայությունը:

«1870 թվականի գյուղացիական ռեֆորմը Ադրբեջա-

նում» մենագրությունը խոշոր ներդրում է երկրամասի ագրարային հարաբերությունների, հասարակական մտքի հետազոտման ասպարեզում: Հեղինակը նրանում համակողմանի տվել է 19-րդ դարի 2-րդ կեսում ադրբեջանական գյուղացիության ծավալած դասակարգային պայքարի պատմությունը, նորահայտ վավերագրերի հիման վրա բացահայտել է գյուղացիական ռեֆորմի առանձնահատկությունները, նրա դերը գյուղի կապիտալիստական հարաբերությունների զարգացման գործում:

Պրոֆ. Մ. Աղայանը շոշափելի աշխատանք է կատարել Սովետական Ադրբեջանի երիտասարդ պատմաբանների ձևավորման, հղբայրական ժողովրդի պատմության շատ պրոբլեմների մարքսիստական մշակման ասպարեզում:

1948 թվականին ՀՍՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի հրավերով Մ. Աղայանը տեղափոխվում է Երևան: Սկսվում է նրա գիտական ու մանկավարժական կյանքի մի նոր, բեղուն շրջան: Այստեղ առաջին օրերից նա սերտորեն կապվում է Հայաստանի գիտական շրջանների հետ և առաջ քաշում մի շարք ժամանակակից պրոբլեմներ: Արժեքավոր է նրա «Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական մեծ հեղափոխությունը և Բաքվի 1918 թ. սովետական իշխանությունը» աշխատությունը, որը լույս է տեսել 1948 թ. Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հասարակական գիտությունների «Տեղեկագրում»:

1950—1954 թվականներին Մ. Աղայանը զգալի դեր է կատարում Սովետական Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի պատմության ինստիտուտում՝ հայ ժողովրդի պատմության ակտուալ թեմաների մշակման և պատմագիտական

աշխատությունների տեսական մակարդակի բարձրացման ասպարեզում: Նա պատմության ինստիտուտում գլխավորում է նորաստեղծ Սովետական շրջանի պատմության բաժինը և ձեռնամուխ լինում առաջին անգամ Հայկական ՍՍՀ սիստեմատիկ պատմության ստեղծման գործին: Համախմբելով սովետական շրջանի պատմությամբ զբաղվող հեղինակների մի ամբողջ խումբ, ստեղծագործական քննարկումների և հետևողական աշխատանքի շնորհիվ ստեղծվում են «Սովետական Հայաստանի պատմության ուրվագծերը»: Այդ տարիներին նա խմբագրում էր նաև ՀՍՍՀ ԳԱ Հասարակական գիտությունների «Տեղեկագիրը»: «Տեղեկագիր» էջերում Մ. Աղայանի խմբագրությամբ և նախաձեռնությամբ տպագրվում են «Ուրվագծերը», որով և հիմք է դրվում Հայաստանի սովետական շրջանի գիտական պատմագրությանը: Այդ ժամանակ էլ տպագրված բաժինների լայն քննարկում է կազմակերպվում և ապա հետագայում հեղինակների կողմից վերամշակված և ընդլայնված բաժինները հրատարակվում են ամանձին գրքերով:

Գիտական աշխատությունների համար Մ. Աղայանը 1950 թ. ընտրվում է ՀՍՍՀ ԳԱ թղթակից-անդամ: Նույն թվականին նա նշանակվում է ՍՄԿԿ ԿԿ-ին կից Մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի Հայկական ֆիլիալի գիրեկտորի գիտական գծով տեղակալ: Կարճ ժամանակում նա Հայաստանի կոմկուսի պատմության կարևոր պրոբլեմների ուսումնասիրման ուղղությամբ զգալի աշխատանք է ծավալում:

Մ. Պ. Աղայանը գիտական գործունեությանը զուգընթաց Հայաստանում վարում է կուսակցական, սովետական և հա-

սարակական աշխատանքներ: 1950—1954 թթ. աշխատում է Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության կենտկոմում որպես գիտության և կուլտուրայի բաժնի վարիչ, 1954—1961 թթ. վարում է հանրապետության գիտությունների ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտի նոր պատմության բաժինը, իսկ 1961—1968 թթ.՝ ՍՄԿԿ կենտկոմին կից Մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի հայկական ֆիլիալի դիրեկտորի պաշտոնը:

Մ. Աղայանը 1950—1954 թթ. եղել է Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության կենտկոմի անդամության թեկնածու, 1963—1971 թթ. ընտրվել է ՀԿԿ կենտկոմի անդամ, Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի դեպուտատ և գիտության ու լուսավորության հանձնաժողովի նախագահ: 1971 թ.-ից նա Հայաստանի Կոմկուսի կենտկոմի վերստուգիչ հանձնաժողովի անդամ է:

Մ. Աղայանը 1968 թվականին ընտրվում է ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս: Նա հանրապետության ԳԱ ՍՄԿԿ պատմության գծով առաջին ակադեմիկոսն է: 1968 թ. ընտրվել է ՀՍՍՀ ԳԱ հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, որտեղ և աշխատում է մինչև այժմ:

1968—73 թթ. նա նորից խմբագրել է ՀՍՍՀ ԳԱ «Հասարակական գիտությունների լրագրեր», իսկ 1973-ից գլխավորում է Պատմության ինստիտուտի նոր պատմության սեկտորը:

Ունենալով գիտական խոր պաշար և գիտա-կազմակերպչական աշխատանքի լայն ունակություններ, նա հաջո-

դությամբ զլիաժորոտ է գիտությունների ակադեմիայի հումանիտար գիտությունների ինստիտուտների գործունեությունը, նպաստում և ուղղություն տալիս հասարակական գիտությունների զարգացմանը:

Ակադեմիկոս Մ. Պ. Աղայանի գիտահետազոտական ուսումնասիրությունների շրջանակները լայն են, թեմատիկան բազմազան. նա իր սերնդի առաջատար պատմաբաններից է: Նրա գրչին են պատկանում մի շարք արժեքավոր մենագրություններ, գրքեր, բազմաթիվ ուսումնասիրություններ, որոնք նվիրված են Անդրկովկասի ժողովուրդների XIX և XX դարերի պատմության, հեղափոխական շարժումների և կոմունիստական կազմակերպությունների գործունեության, Անդրկովկասի ժողովուրդների դարավոր բարեկամությանը և համագործակցությանը:

Մ. Պ. Աղայանին հատուկ է մարքսիստ գիտնականին բնորոշ բարեխղճությունն ու պահանջկոտությունը, փաստերի մանրազնին ու խոր ուսումնասիրությունը: Նրա գիտական աշխատությունները գրված են աղբյուրագիտական հարուստ բազայի հիման վրա, փաստերի խոր իմացությամբ, գիտական ընդհանրացումներով և եզրակացություններով, գիտության լինինյան սկզբունքայնության ոգով: Պատմագիտական հարուստ գրականությանն ու արխիվային վավերագրերին բաջածանոթությունը, վերլուծելու և ընդհանրացնելու կարողությունը, կուռ տրամաբանությունը և իր նկատմամբ խստապահանջությունը հնարավորություն են ընձեռել ստեղծելու արժեքավոր մենագրություններ: Ակադեմիկոս Մ. Պ. Աղայանի «Հեղափոխական շարժումները Հայաստանում

1905—1907 թվականներին» մենագրությունը կարևոր ավանդ է ռուսական առաջին հեղափոխության տարիներին Հայաստանի պատմության մարքսիստական լուսաբանման ասպարեզում: Հեղինակը փաստական հարուստ նյութի միջոցով ցույց է տվել, թե Ռուսաստանում ծագած հեղափոխության կենարար շունչը ինչպես է ոգևորել հայ բանվորներին, աշխատավորներին, մտավորականությանը, համախմբել համառուսական պրոլետարիատի ազատագրական պայքարի դրոշի ներքո:

Հատկապես արժեքավոր է այն, որ հեղինակը առաջին անգամ գիտականորեն հիմնավորել է ռուսական առաջին հեղափոխության պատմական նշանակությունը ոչ միայն հայ ժողովրդի քաղաքական կյանքում, այլ նաև նրա նշանակությունը հայ հասարակական մտքի զարգացման ու կուլտուրայի առաջընթացի բնագավառում: Այդ թեմայով նա հրապարակել է նաև մի շարք հոդվածներ, այդ թվում՝ «Բանվորական շարժումը Ալավերդում 1905—1907 թվականներին», «Հեղափոխական շարժումները Ալեքսանդրապոլում 1905—1907 թթ.»:

Հայաստանի հեղափոխական շարժումների պատմության պրոբլեմների ուսումնասիրությանն է նվիրված Մ. Պ. Աղայանի 1957 թվականին հրատարակած «Հոկտեմբերյան ռեվոլյուցիան և հայ ժողովրդի ազատագրումը» մենագրությունը, որն առատ և արժեքավոր նյութեր է պարունակում Սովետական իշխանության հաստատման համար Հայաստանի և Անդրկովկասի աշխատավորների մղած պայքարի պատմությունից: Գրքի «Սովետական Ռուսաստանը և Հայաստանի

միջազգային դրուժյան մի քանի հարցեր», «Թուրք ջարդարարների հայաշինչ քաղաքականությունը և Արևմտյան իմպերիալիզմը» և այլ բաժիններում նորահայտ նյութերի հիման վրա մի շարք հարցեր նոր, հիշատ լուսաբանություն են դոնելու Հեղինակը հավաստում է այն իրողությունը, որ Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության և նրան նախորդած ժամանակաշրջանում արևմտյան իմպերիալիստական տերությունները ամեն կերպ խանգարել են Հայաստանի և Անդրկովկասի ժողովուրդների ազատագրության գործին, տանջել և հուսախար են արել բազմաշարժար հայ ժողովրդին։ 1961 թ. հեղինակային կոլեկտիվի հետ միասին (Ա. Գ. Հովհաննիսյան, Ս. Տ. Երևմյան, Բ. Ն. Առաքելյան և ուրիշներ) հրատարակել է «Հայ ժողովրդի պատմություն» (հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը)» բազմահատորյալի ծավալուն պրոսպեկտը։ Դա հայ ժողովրդի մարքսիստական ամբողջական պատմությունը ստեղծելու առաջին լայն փորձն էր, որտեղ լուծված են ոչ միայն դիտական պարբերացման, այլ բազմաթիվ ուրիշ կարևոր պրոբլեմներ։

1962 թվականին Մ. Պ. Աղայանը հրատարակել է «Великий октябрь и борьба трудящихся Армении за победу Советской власти» մենագրությունը։ Այն ամբողջացնում է նախորդ՝ «Հոկտեմբերյան ռևոլյուցիան և հայ ժողովրդի ազատագրումը» գրքում բարձրացված պրոբլեմները, դրանք քննարկում ափսիս լայն հարաբերությունների ֆոնի վրա։ Աշխատությունը գրված է Մոսկվայի, Լենինգրադի և Անդրկովկասի կուսակցական և պետական արխիվներից քաղված հարուստ նյութերի քննական վերլուծությամբ։ Նրանում

հատկապես լավ է ցույց տրված կոմունիստական կուսակցության, Վ. Ի. Լենինի դերը Հայաստանում և Անդրկովկասում Սովետական իշխանության համար մղած պայքարում: Այդ թեմայով հեղինակը տեղական և կենտրոնական մամուլում տպագրել է հոդվածներ, որոնք ճշտումներ և պարզաբանումներ են մտցրել մի շարք շուտամնասիրված, կամ էլ անցյալում շրջանցված հարցերում:

Հեղափոխական շարժումները և կոմունիստական կուսակցության պատմության հարցերը լուսաբանություն են ստացել նաև Վ. Ի. Լենինի հայ զինակիցներին և աշակերտներին՝ Սուրեն Սպանդարյանին, Արշավիր Մելիքյանին, Բագրատ Բորյանին, Հայկ Բժշկյանցին (Գայ), Սարգիս Կասյանին, Ներսիկ Ստեփանյանին և այլոց կյանքին ու գործունեությանը նվիրված նրա ուսումնասիրություններում:

Ծ. Պ. Աղաջանը իբրև հեղինակ և խմբագիր շնորհակալ աշխատանք է կատարել «Անդրկովկասի կոմունիստական կազմակերպությունների պատմության ուրվագծերի» և այլ կոլեկտիվ աշխատությունների ստեղծման գործում:

Ծ. Պ. Աղաջանի ղեկավարությամբ ու խմբագրությամբ է ստեղծվել «Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության պատմության ուրվագծեր» նոր, ծավալուն կոլեկտիվ աշխատությունը: Այնտեղ ոչ միայն կուսակցության, այլ նաև հայ ժողովրդի 19-րդ դարի վերջի և 20-րդ դարի առաջին տասնամյակների, ինչպես նաև սովետական շրջանի պատմության մի շարք խրթին հարցեր իրենց գիտական վերլուծությունն ու մարքսիստական լուծումն են ստացել: Այդ աշխատության հրապարակելը Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության

23-րդ համագումարը զնահատեց որպէս «Կարևորագույն երե-
վույթ հանրապետութեան զաղափարական կյանքում»:

Մեծ է Ծ. Պ. Աղայանի վաստակը «Հայ ժողովրդի պատ-
մութիւն» բաղմահատորյակի պատրաստման և հրատարակ-
ման գործում: Նա մարքսիստական այդ կապիտալ աշխա-
տութեան բաղմաթիվ բաժինների հեղինակ է, գլխավոր խմբ-
ագրութեան անդամ, V, VI և VII հատորների պատասխա-
նատու խմբագիր: Հայ ժողովրդի XIX—XX դդ. պատմութեան
շատ հանգուցային պորբլեմներ նրա ղեկավարութեամբ քն-
նարկվել և զիտական նոր լուսաբանում են ստացել:

Հայ ժողովրդի պատմութեան մշակման ուսումնասիրու-
թեանը որոշակի նպաստ է բերել «Անկնարկներ Սովետական
Հայաստանի պատմութեան» աշխատութիւնը, որտեղ Ծ. Պ.
Աղայանին պատկանող բաժնում լուսաբանված են 1935—
1941 թվականներին Հայաստանում ծավալված սոցիալիս-
տական շինարարութեան հարցերը:

Ակադեմիկոս Ծ. Պ. Աղայանի աշխատութիւնների մի
զգալի մասը, ինչպէս նշեցինք, նվիրված է Անդրկովկասի
ժողովուրդների, մասնավորապէս հայ և ադրբեջանական ժո-
ղովուրդների դարավոր բարեկամութեանը և եղբայրական
համագործակցութեանը: Նրա Ա. Բաքիխանովի կյանքին ու
գործունեութեանը նվիրված մենագրութիւնը ոչ միայն զգա-
լիորեն ընդլայնեց մեր պատկերացումները ադրբեջանցի խո-
շոր մտածողի և նրա ճամանակակիցների մասին, այլև հա-
րուստ նյութ հաղորդեց XIX դարի առաջին կեսին հայ և
ադրբեջանական ժողովուրդների միջև եղած տնտեսական-
բաղաքական կապերի, խաչատուր Աբովյանի, Միրզա Ֆաթա-

լի Ախունդովի, Միրզա Շաֆիի և Բաքիխանովի բարեկամության ու համագործակցության վերաբերյալ: Հենվելով Բաքիխանովի «Գյուվիստան-իրամ» երկի վրա, Մ. Պ. Աղայանը առաջինն է գրականագիտության մեջ հաստատել այն ճշմարտությունը, որ երկը գրելու ժամանակ աղբրեջանցի պատմաբան-լուսավորիչը օգտվել է հայկական աղբյուրներից և դրանում նրան մեծապես օգնել է խաչատուր Աբովյանը:

Մ. Աղայանն առաջին անգամ հայտնաբերել և 1947 թվականին հրատարակել է աղբրեջանցի նշանավոր արևելագետ, Միրզա Զաֆար Թոփչիբաշևի 1812-ի Հայրենական պատերազմի օրերին դրած «Հաղթանակի երգը» պոեմը:

Մ. Պ. Աղայանը 1961 թվականին հրատարակած իր «Հայ և աղբրեջանական ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը» աշխատության մեջ տվել է Անդրկովկասի ժողովուրդների ավանդական բարեկամության և եղբայրական համագործակցության պատմությունը՝ սկսած հին ժամանակներից մինչև մեր օրերը: Նրանում ցույց է տրված, որ այդ բարեկամությունն ու համագործակցությունը արտահայտվել է տնտեսական կյանքի, քաղաքական ու կուլտուրական հարաբերությունների բոլոր ոլորտներում և միանգամայն նոր որակ ստացել կոմունիստական կուսակցության լենինյան աղգային քաղաքականության հաղթանակի շնորհիվ:

Ժողովուրդների բարեկամության և համագործակցության պատմական հարցերին Մ. Պ. Աղայանն անդրադարձել է նաև «Հայ և աղբրեջանական գյուղացիների համատեղ պայքարը ֆեոդալական-կալվածատիրական ճնշման դեմ», «Աքինչի» թերթը և 19-րդ դարի 70-ական թվականների հայ

պարբերական մամուլը» աշխատություններում, որոնց մեջ մասնավորապես ցույց են տրված Գ. Արծրունու և Զարգարիի բարեկամական կապերը, հայ և ադրբեջանցի աշխատավոր մասնանների շահերի ընդհանրությունը, նրանց համատեղ պայքարը ցարիզմի և տեղական հարստահարողների դեմ:

Անդրկովկասի ժողովուրդների դարավոր բարեկամության, տնտեսական, բաղաբական ու մշակութային կապերի պատմության փառահեղ էջերի լուսաբանմանն է նվիրված Ն. Պ. Աղայանի «Вековая дружба народов Закавказья» երկհատոր աշխատությունը: Հեղինակը Անդրկովկասի ժողովուրդների բարեկամության ու համագործակցության պատմությունը պարբերացրել է չորս շրջանի: Դրանք են. առաջին՝ հին ժամանակներից մինչև Անդրկովկասի միացումը Ռուսաստանին, երկրորդը՝ համարյա ամբողջ 19-րդ դարը, երբ Անդրկովկասում հաստատվում էին կապիտալիստական հարաբերությունները, սկսվել էին մարքսիզմի տարածումը և սոցիալ-դեմոկրատական շարժումները, երրորդը՝ 19-րդ դարի վերջից մինչև Հոկտեմբերյան սոցիալիստական հեղափոխությունը և Սովետական իշխանության հաստատումը Ադրբեջանում, Հայաստանում, Վրաստանում, չորրորդը՝ սոցիալիզմի էառուցման ժամանակաշրջանը՝ սովետական հասարակության պատմությունը:

Մենադրույթյան առաջին դիրքը, որ ընդգրկում է հին ժամանակներից մինչև Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխությունը, վերակենդանացնում է երկրամասի ժողովուրդների ավանդական բարեկամության ու եղբայրական

համագործակցության փառավոր էջերը: «Դարերի խորքից», «Ռուսաստանը և Անդրկովկասի ժողովուրդների ազատագրական պայքարը», «Անդրկովկասի միացումը Ռուսաստանին և նրա նշանակությունը երկրամասի ժողովուրդների պատմական ճակատագրում», «Անդրկովկասի ժողովուրդները երկրամասում կապիտալիզմի զարգացման ժամանակաշրջանում», «Պայքար պրոլետարական միասնության համար», «Միասնական հեղափոխական հոսանքում ընդդեմ ինքնակալության և բուրժուազիայի» բաժիններում աղբյուրագիտական հարուստ բազայի վրա ցույց են տված երկրամասի ժողովուրդների բարեկամության խոր ակունքները, նրանց տնտեսական, քաղաքական և մշակութային կապերը, 1812 թ. հայրենական պատերազմում ներդրած ավանդը, Անդրկովկասը Ռուսաստանին միացման առաջադիմական նշանակությունը, աշխատավորության պայքարը 19-րդ դարի կեսին սոցիալական ու ազգային ազատագրության համար, Անդրկովկասի բոլշևիկյան կազմակերպությունների գործունեությունը իբրև պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի հիասքանչ օրինակ:

ՍՍՀՄ-ի կազմավորումը Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության գործի շարունակությունն է: Մ. Պ. Աղայանը իբրև ռուսական երեք հեղափոխությունների, Անդրկովկասում սովետական կարգերի հաստատման ու ամրապնդման, սոցիալիզմի էպոխայի պատմության խոր գիտակ, իր մենագրության երկրորդ գրքում բացահայտել է երկրամասի ժողովուրդների բարեկամությունը տվյալ ժամանակաշրջանում: Երկրորդ գրքում կարմիր թելի պես անց-

նում է պրոլետարական խնտերնացիոնալիզմի և սովետական հայրենասիրության գաղափարը, մարքսիզմ-լենինիզմի պրոպագանդան: «Մեծ Հոկտեմբերը», «Անդրկովկասում սովետական կարգերի հաստատումը դարեդար ամրապնդել է ժողովուրդների բարեկամությունը», «Անդրկովկասյան ֆեդերացիան ժողովուրդների բարեկամության լենինյան գաղափարների կենդանի մարմնացումն է», «ՍՍՀՄ-ի կազմավորումը», «Միասնական ընտանիքում հանուն սոցիալիզմի կառուցման» բաժիններում ցույց են տրված երկրամասի ժողովուրդների մեծ հաջողությունները: Հեղինակը հուզիչ շատ էջեր է նվիրել Անդրկովկասի ժողովուրդների ջահակիր Բաքվի հերոսական կոմունային, նրա մարտական ղեկավարներ՝ Ստ. Շահումյանին, Ա. Զափարիձեին, Ի. Ֆիոլետովին, Մ. Ազիզբեկովին, Յա. Զեվինին, Գ. Կորգանովին և մյուսներին: Սովետական իշխանության վերջնական հաղթանակը ամբողջ Անդրկովկասում հիմք դրեց երկրամասի ժողովուրդների բարեկամության ու համագործակցության նոր սոցիալիստական էտապին, ազգային վերածննդի ու խաղաղության սոցիալիստական մեծ վերափոխությունների, հումանիզմի էտապին: Հեղինակը ջերմ էջեր է նվիրել Անդրկովկասյան ֆեդերացիային, հավատարիմ լենինյաններ՝ Ս. Մ. Կիրովին, Գ. Կ. Օրջոնիկիձեին, Ա. Ֆ. Մյասնիկյանին, երկրամասի հեղափոխական բաղմամբով նշանավոր գործիչներին. ամբողջ ուժով ցույց է տվել մեծ Հոկտեմբերի գաղափարների, ժողովուրդների լենինյան բարեկամության կենսահաստատ ուժը: Ինչպես այդ, այնպես էլ իր մյուս աշխատություններում Մ. Պ. Աղայանը ծանրակշիռ տեղ է տվել հայ-ռուսական հարաբե-

լուծյուններին, հայ ժողովրդի ազատագրության գործում
և ուս ժողովրդի ցուցաբերած մեծ օգնությանը, ուսական
առաջավոր գիտության և կուլտուրայի բարերար ազդեցու-
թյան լուսաբանությանը:

Ակադեմիկոս Մ. Պ. Աղայանը եռանդուն մասնակցու-
թյուն է ցույց տալիս ՍՄԿԿ պատմության և ՍՍՀՄ ժողո-
վուրդների պատմության մոնումենտալ աշխատությունների
ստեղծման և հրատարակման գործին: Նա գրել է «ՍՍՀՄ
պատմություն» բազմահատորյակի «Ազգային-առաջադիմա-
կան շարժումները Հայաստանում XIX դարի երկրորդ կե-
սում» բաժինը: Մ. Պ. Աղայանը հանդիսանում է «ՍՍՀՄ
պատմություն» 12 հատորանոց աշխատության խմբագրա-
կան խորհրդի անդամ: Նա հաճախ ուշագրավ հոդվածներով
հանդես է գալիս կենտրոնական գիտական հանդեսների,
Սովետական պատմական և մեծ հանրագիտարանների էջե-
րում, մասնակցում Հայկական Սովետական Հանրագիտա-
րանի ստեղծմանը:

Մ. Պ. Աղայանը երկար տարիներ խմբագրել է ՀՍՍՀ գի-
տությունների ակադեմիայի հասարակական գիտություննե-
րի «Լրաբերը»: Նա հանդիսանում է մարքսիզմ-լենինիզմի
կլասիկների մի շարք աշխատությունների հայերեն հրատա-
րակությունների խմբագիր:

Մ. Պ. Աղայանը մեծ վաստակ ունի գիտական կադրերի
պատրաստման ասպարեզում: Նրա ղեկավարությամբ 40
ասպիրանտներ գրել են աշխատություններ և պաշտպանել
թեկնածուական դիսերտացիա, նրանցից 10-ը արդեն գի-
տության դոկտորներ են:

Մ. Պ. Աղայանը հայագիտության և Կովկասի պատմության հարցերով հանդես է եկել Վիեննայի (1965 թ.) և Մոսկվայի (1970) պատմաբանների միջազգային կոնգրեսներում, ղեկուցումներ է կարդացել Սիրիայում, Լիբանանում, Գերմանական ֆեդերատիվ հանրապետությունում, Նիդերլանդներում, Ֆինլանդիայում, Մոնղոլիայի ժողովրդական հանրապետությունում և այլ երկրներում։ Գիտական արժեքավոր ինֆորմացիա են պարունակում նրա պատմաբանների միջազգային 12-րդ կոնգրեսին նվիրված հոդվածները, որոնք լույս են տեսել 1966 թ. հասարակական գիտությունների «Լրաբեր»-ում և «Սովետական Հայաստան»-ում։

Պրոֆ. Մ. Պ. Աղայանը գիտության վաստակավոր գործիչ է։ Նա 1975 թ. օգոստոսին սովետական պատգամավորության կազմում մասնակցել է Սան-Ֆրանցիսկոյում (ԱՄՆ) տեղի ունեցած պատմական գիտության XIV միջազգային կոնգրեսին, ուր ելույթ է ունեցել «Փոքրամասնությունը որպես պատմական երևույթ» թեմայով կարդացված ղեկուցման շուրջը, բանավիճելով բուրժուական գաղափարախոսների հետ, մարքսիստ պատմաբանը ցույց է տվել լենինյան ազգային քաղաքականության հաղթանակը ՍՍՀՄ-ում, նշել է, որ սովետական կարգերի և սոցիալիզմի հաղթանակի շնորհիվ մեր երկրում ստեղծվել է ազգերի տնտեսական, կուլտուրական և իրավական լիակատար հավասարություն և այդ բաղադրի վրա էլ, այսպես կոչված, ազգային փոքրամասնության հասկացողությունը վերացել է։

1976 թվականի սկզբներին ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչությունը լույս է ընծայել Մ. Պ. Աղայանի «В. И. Ленин и создание Закавказских Советских республик» աշխատությունը և «Հայ ազգային ազատագրական շարժումների պատմությունից» ծավալուն մենագրությունը:

Մ. Պ. Աղայանը քաղաքական-հասարակական ակտիվ գործիչ է, մարքսիզմ-լենինիզմի մարտնչող պրոպագանդիստ: Նա հիանալի մարդ ու քաղաքացի է. բազմաթիվ թեկնքով կապված լինելով ժողովրդի հետ, ամեն կերպ ջանում է իր գիտելիքները ծառայեցնել ժողովրդին:

Գիտա-մանկավարժական գործունեության և անբասիր աշխատանքի համար Մ. Պ. Աղայանը արժանացել է կառավարական բարձր պարգևների. նա պարգևատրվել է «Աշխատանքային Կարմիր դրոշի», «Պատվո նշան» շքանշաններով, մի շարք մեդալներով և ՀՍՍՀ Գերագույն սովետի «Պատվոգրով»:

Ակադեմիկոս Մ. Պ. Աղայանը զինված մարքս-լենինյան տեսությամբ, հումանիտար գիտությունների խաչմերուկներում առաջ է քաշում և գիտական լուծում տալիս պատմության կնճռոտ պրոբլեմներին: Նա հաջողությամբ բացահայտում է ագրարային ռեֆորմի առանձնահատկությունները, փորփրում նրա ծալքերը, լուսաբանում հեղափոխական շարժումները, վեր է հանում ժողովրդական մասսաների դերը, ցույց է տալիս կոմունիստական կազմակերպությունների գործունեությունը, Հայաստանում սոցիալիզմի կառուցման պրոցեսը և նրա օրինաչափությունները:

Իբրև հանրապետության զաղափարական ճակատի դե-
կավար աշխատողներից մեկը՝ նա ջանում է բարձրացնել
հասարակական գիտության արդյունավետությունը, ուշա-
դրության կենտրոնում պահել ֆունդամենտալ հետազոտու-
թյունների, գիտա-տեխնիկական հեղափոխության և առավել
կարևոր ու հեռանկարալիս ուղղությունների մշակումը:

КРАТКИЙ ОЧЕРК ЖИЗНИ, НАУЧНОЙ, ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ И ОБЩЕСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Академик АН Армянской ССР, заслуженный деятель науки, доктор исторических наук, профессор Цатур Павлович Агаян родился 13 января 1912 года в селе Фиф Елизаветпольской губернии (ныне село Заглик Дашкесанского района Азербайджанской ССР) в семье земледельца. После Великой Октябрьской Социалистической революции семья Агаянов переезжает в село Голицыно (ныне Мартуни Шамхорского района Азербайджанской ССР). Здесь Агаян получил начальное образование, выделяясь как один из лучших учеников школы.

Ц. П. Агаян с юных лет имел стремление к активной общественной работе. В 1925 г. он вступил в ряды комсомола. Пытливый и способный юноша в 1926 г. был направлен в Гянджу (ныне Кировабад), где он поступил в педагогический техникум. Там он обучался у таких признанных преподавателей, как А. Борян, А. Матевосян, М. Шахмурадян, С. Тер-Арутюнян, А. Мискарян и др.

Параллельно с занятиями в техникуме он с отличием закончил политические курсы при Гянджинском горкоме комсомола и был направлен в Шамхорский район для участия в организации колхозов. Здесь он проявляет себя как энергичный организатор.

Окончив в 1930 г. техникум, Ц. Агаян работает в селениях Мартуни и Джагир Шамхорского района, а впоследствии — в Чардахлинской базовой образцовой школе в качестве учителя и завуча. Одновременно он являлся председателем подрайонного методического совета армянских школ района.

Принимая во внимание образцовую работу Агаяна, Наркомпрос Азербайджана направил его для продолжения образования в Москву.

В 1933 г. Агаян поступил в Московский историко-философско-литературный институт, который окончил в 1937 г. Еще ранее, в 1936 г., он заканчивает Ереванский заочный педагогический ин-т. Ц. Агаян работал инспектором Мартунинского РОНО Нагорно-Карабахской Автономной области, затем был выдвинут на должность заведующего методкабинетом ОблОНО, а в дальнейшем — заведующим учебной частью бакинской школы № 3. Одновременно он преподает историю в средних школах Степанакерта и Баку, публикует статьи в периодической печати Нагорного Карабаха.

В 30-е гг. Ц. Агаян, наряду с плодотворной педагогической деятельностью, принимает деятельное участие

в социалистическом переустройстве деревни, особенно в развитии культурной революции. Молодой педагог посвящает свои силы коммунистическому воспитанию подрастающего поколения, ликвидации неграмотности среди грудного крестьянства.

Еще в студенческие годы Агаян проявляет интерес к исторической науке. В 1938 г. он поступает в аспирантуру исторического факультета МГУ им. Ломоносова и специализируется в области истории СССР. Он учился у видных историков, академиков И. Минца, М. Тихомирова, Б. Грекова, С. Бахрушина, Е. Косминского, А. Панкратовой, М. Нечкиной, Н. Дружинина и др. Его научным руководителем был известный востоковед, профессор Б. Заходер.

В 1939 г. Ц. П. Агаян был командирован из Москвы на два месяца в Ереван, где под руководством академика Я. А. Манандяна выполнил аспирантскую работу, касающуюся эпохи народного эпоса «Давид Сасунский». Эта работа получила высокую оценку профессора И. Куסיкяна. В аспирантские годы Агаян получал консультации у академика И. А. Орбели. Особый интерес в то время Ц. Агаян проявляет к изучению проблемы исторических связей народов Закавказья и их русской ориентации. В этой связи его внимание привлекла работа А. Бакиханова «Гюлистан-Ирам» и ряд его других рукописных исследований. Успешно закончив аспирантуру, 25 июня 1941 г. на ученом совете исторического факуль-

тета МГУ, Ц. П. Агаян защищает кандидатскую диссертацию «Первый азербайджанский историк-просветитель А. А. Бакиханов-Кудси». Как правильно заметил академик АН Азерб.ССР А. С. Сумбатзаде, подробное исследование о Бакиханове и вообще о родословной Бакихановых, тщательный анализ его произведения «Гюлистан-Ирам», освещение взглядов этого крупного азербайджанского историка и просветителя, а также ряда других проблем востоковедения является крупным вкладом Ц. П. Агаяна в историю Азербайджана XIX века. Эта работа, которая была издана АН Азербайджана в 1948 г., по праву считается первым серьезным историческим монографическим исследованием о жизни и творчестве А. Бакиханова.

По приглашению Института истории АН Азербайджанской ССР в 1941 г. Ц. П. Агаян возвращается в Баку на научно-педагогическую работу. В 1942 г. он вступает в ряды Коммунистической партии, энергично участвуя в идейно-политическом воспитании трудящихся, пропагандируя идеи патриотизма, дружбы и братства народов. Находясь в Баку до 1948 г., Агаян работал доцентом Азербайджанского гос. университета им. Кирова, проректором армянского отделения Педагогического института им. Ленина. Он организует учебную и общественную работу среди преподавателей и студентов, а также занимается научной деятельностью в Институте истории Академии наук Азербайджана.

Ц. П. Агаян умело сочетает преподавательскую работу с научными исследованиями, публикуя в историко-партийной и научной печати ряд ценных исследований. В 1942—48 гг. вышли в свет его работы: «Борьба азербайджанцев, грузин и армян против римских захватчиков», «Из героического прошлого армянской женщины», «Из героического прошлого Карабаха», «Видный азербайджанский историк А. Бакиханов», «Бакиханов и русская культура», «Экинчи» и армянская печать 70-х гг. XIX века», «О родовых семьях Карабаха» и др. Кропотливо изучая богатые архивные источники, он разрабатывает целый ряд неизученных проблем истории Закавказья. Особенно его интересовали социально-экономическое положение народов Закавказья, аграрные отношения и развернувшаяся на этой почве классовая борьба в XIX в. и др.

Стараниями Ц. П. Агаяна был выявлен и впервые опубликован ряд важных работ и документов. Особенно большую ценность представляют патристическая поэма М. Топчибашева «Победная песня», посвященная Отечественной войне 1812 года, многочисленные документы, касающиеся родословной Бакихановых, материалы, отражающие связь между «Экинчи», «Мшак» и др.

В 1948 г. Ц. П. Агаян защищает в Москве диссертацию «Крестьянская реформа 1870 г. в Азербайджане» и получает ученую степень доктора исторических наук. Академик Н. М. Дружинин, высоко оценив как эту рабо-

ту Ц. П. Агаяна, так и другие труды, посвященные крестьянской истории Армении и Азербайджана, отметил: «Научно-исследовательская деятельность Ц. П. Агаяна охватывает исключительно широкую проблематику и бросается в глаза своей плодотворностью. Он — крупный специалист по аграрной истории Закавказья».

Монография «Крестьянская реформа 1870 г. в Азербайджане» посвящена актуальным, наименее исследованным вопросам советской историографии и восполняет пробел в исторической литературе. Одна из научных заслуг Ц. П. Агаяна состоит в том, что несмотря на различные точки зрения в исторической науке он, на основе богатого фактического материала, доказывает наличие в дореформенном Азербайджане феодально-крепостнического общественного строя. Он подходит к данной проблеме творчески, не перенося механически условия освобождения крестьян в России на азербайджанскую почву, а раскрывая специфические особенности подготовки и проведения крестьянской реформы в Азербайджане.

Профессор И. П. Петрушевский отметил, что Агаян в своей работе использовал очень обширный и свежий материал, в большинстве своем — неизданные архивные документы. Автор показывает, что реформа была проведена в пользу землевладельцев-беков, доказывает связь и классовую солидарность местного землевладельческого класса с аграрной политикой царского правительства.

Монография «Крестьянская реформа 1870 года в Азербайджане» — крупный вклад в области исследования аграрных отношений и общественной мысли края. В этой работе автор всесторонне показал историю классовой борьбы азербайджанского крестьянства второй половины XIX века. На основе выявленных им документов он раскрыл особенности крестьянской реформы и ее значение в развитии капиталистических отношений в деревне.

Ц. П. Агаян проделал ошутимую работу в подготовке молодых историков Советского Азербайджана и марксистской разработки ряда проблем истории азербайджанского народа.

В 1948 г. по приглашению Института истории АН Армянской ССР Ц. П. Агаян переезжает в Ереван. Начинается новый плодотворный этап его научной и педагогической деятельности. В институте истории АН Армянской ССР он возглавил вновь созданный отдел истории советского периода и принимал активное участие в разработке актуальных проблем истории армянского народа, сгруппировав целый творческий коллектив специалистов в области истории советского периода. Благодаря их усилиям создаются «Очерки истории Советской Армении». Одновременно в эти же годы Ц. П. Агаян редактирует «Известия» АН Армянской ССР (серия общественных наук). Под редакцией и по инициативе Ц. П. Агаяна на страницах «Известий» печатаются «Очерки истории Советской Армении», которые заложили основу научной

историографии советского периода истории Армении. После широкого обсуждения изданных разделов, впоследствии, в переработанном и расширенном виде они были изданы отдельными книгами.

За выдающиеся научные труды в 1950 г. Ц. П. Агаян был избран член-корреспондентом АН Армянской ССР. В том же году он был назначен заместителем директора по научной части Армянского филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. За короткое время он разворачивает заметную работу по изучению важных проблем истории Коммунистической партии Армении. С 1948 г. Ц. П. Агаян долгие годы в качестве профессора читал курс истории СССР, истории Армении, истории КПСС в Ереванском гос. университете и Армянском педагогическом институте им. Х. Абовяна. Он уже более 15 лет является председателем государственной экзаменационной комиссии исторического факультета Ереванского гос. университета.

Параллельно с научной деятельностью Ц. П. Агаян ведет большую партийную, советскую и общественную работу. В 1950—1954 гг. он заведовал отделом науки и культуры ЦК КП Армении, в 1954—1961 гг. руководил отделом новой истории Института истории АН Армянской ССР, а в 1961—1968 гг. являлся директором Армянского филиала ИМЛ при ЦК КПСС.

В 1950—1954 гг. Агаян избирался кандидатом в члены ЦК КП Армении, а в 1963—71 гг.—членом ЦК и де-

путатом Верховного Совета Армянской ССР. Он был избран председателем комиссии по науке и просвещению Верховного Совета Арм.ССР. С 1971 г. он — член ревизионной комиссии ЦК КП Армении.

В 1968 г. Ц. П. Агаян был избран академиком АН Армянской ССР. Он является первым действительным членом Армянской Академии по специальности — «История КПСС». Тогда же он был избран академиком-секретарем Отделения общественных наук АН Армянской ССР и работает в этой должности по сей день.

С 1968 по 1973 гг. Ц. П. Агаян был вновь назначен редактором «Вестника общественных наук» АН Армянской ССР, а с 1973 г., параллельно с обязанностями академика-секретаря, вновь возглавляет отдел новой истории Института истории АН Армянской ССР.

Обладая глубоким запасом научных знаний и хорошими навыками научно-организаторской работы, он успешно возглавляет деятельность гуманитарных институтов Академии и содействует развитию различных направлений общественных наук.

Широки границы научных исследований академика Ц. П. Агаяна, разнообразна их тематика, он один из передовых историков своего поколения. Его перу принадлежит целый ряд ценных монографий, книг, множество статей, посвященных истории народов Закавказья XIX и XX вв., деятельности коммунистических организаций и революционного движения, вековой дружбе и сотрудничеству.

честву армянского, грузинского, азербайджанского и русского народов.

Характерными для Ц. П. Агаяна являются высокая добросовестность и требовательность ученого-марксиста, скрупулезное и глубокое исследование фактов. Его научные работы основаны на богатой источниковедческой базе, глубоком понимании фактов, научных обобщениях, в духе ленинской принципиальности. Хорошее знакомство с архивными документами, умение анализировать и обобщать богатую историческую литературу, четкая логика и строгая требовательность к самому себе сделали возможным создание им ряда научных исследований. Монография академика Ц. П. Агаяна «Революционное движение в Армении 1905—1907 гг.» — ценный вклад в марксистское освещение истории Армении в годы первой русской революции. С помощью богатого фактического материала автор показал, как живительное дыхание родившейся в России революции спланивало армянских рабочих, трудовое крестьянство, интеллигенцию, всех трудящихся под знаменем освободительной борьбы русского пролетариата. Особенно ценно то, что автором научно обосновано историческое значение первой русской революции не только в политической жизни армянского народа, но и в области развития армянской общественной мысли и культуры. На эту тему им был опубликован также ряд статей, в том числе «Рабочее

движение в Алаверди в 1905—1907 гг.», «Революционное движение в Александрополе в 1905—1907 гг.» и др.

Изучению проблем истории революционного движения в Армении посвящена опубликованная в 1957 г. монография Ц. П. Агаяна «Октябрьская революция и освобождение армянского народа», которая содержит богатый материал по истории борьбы трудящихся Армении и Закавказья за победу Советской власти. В разделах книги «Советская Россия и некоторые вопросы международного положения Армении», «Турецкая политика геноцида армян и западный империализм» и в других нашел свое всестороннее освещение целый ряд важных научных вопросов. Автор утверждает то обстоятельство, что во время Великой Октябрьской социалистической революции и в предшествующий ей период западные империалистические державы всячески препятствовали делу освобождения народов Закавказья и, в том числе, много-страдального армянского народа.

В 1961 г. совместно с авторским коллективом (А. Г. Иоаннисян, С. Т. Еремян, Б. Н. Аракелян и др.) он подготовил проспект многотомника «История армянского народа» с древнейших времен до наших дней. Это была первая серьезная попытка создания цельной марксистской истории армянского народа, разрешения проблемы научной периодизации истории Армении.

В 1962 г. Ц. П. Агаян опубликовал монографию «Великий Октябрь и борьба трудящихся Армении за победу

Советской власти». Она обогащает проблемы, поднятые в его предыдущей книге «Октябрьская революция и освобождение армянского народа» и рассматривает их на более широком фоне. Работа написана на основе критического анализа богатых материалов партийных и государственных архивов Москвы, Ленинграда и Закавказья. Особенно хорошо в ней показана роль Коммунистической партии и В. И. Ленина в борьбе за победу Советской власти в Армении и во всем Закавказье. На эту же тему автором в центральной и местной печати был опубликован ряд статей, которые внесли уточнения и разъяснения в целый ряд неизученных ранее вопросов.

Вопросы истории революционного движения и Коммунистической партии получили освещение также и в исследованиях Ц. П. Агаяна, посвященных жизни и деятельности Сурена Спандаряна, Аршавира Меликяна, Баграта-Боряна, Гайка Бжишкяна (Гай), Саркиса Касьяна, Нерсика Степаняна и др.

Большая работа в качестве автора и редактора была проделана Ц. П. Агаяном при создании «Очерков истории Коммунистических организаций Закавказья» и других коллективных трудов. Под руководством Ц. П. Агаяна был создан большой коллективный труд «Очерки истории Коммунистической партии Армении». Здесь получил свое научное решение и подвергся марксистскому анализу целый ряд неясных вопросов не только истории коммунистической организации Армении, но и вооб-

ще истории армянского народа конца XIX в. и начала XX в., а также советского периода. Издание этой работы было оценено XXIII съездом Компартии Армении как «важнейшее явление в идеологической жизни республики».

Велика заслуга Ц. П. Агаяна в деле подготовки и издания многотомной «Истории армянского народа». Он — автор отдельных разделов этого капитального труда, ответственный редактор V, VI, VII томов и член главной редакции многотомника. Под его руководством были обсуждены и получили новое научное освещение многие узловые проблемы истории армянского народа XIX—XX вв.

Определенным вкладом в изучение и разработку истории армянского народа явилась работа «Очерки истории Советской Армении» (выпуск 3), в которой Ц. П. Агаяну принадлежит раздел, освещающий вопросы социалистического строительства Армянской ССР в 1935—1941 гг.

Значительная часть трудов академика Ц. П. Агаяна посвящена, как было отмечено выше, вековой дружбе и братскому сотрудничеству народов Закавказья, в частности армянского и азербайджанского народов. Его монография о жизни и деятельности А. Бакиханова не только значительно расширила наше представление об этом крупном азербайджанском мыслителе и его современниках, но и содержит богатый материал о хозяйствен-

ных и политических связях армянского и азербайджанского народов первой половины XIX века и о дружбе и сотрудничестве Хачатура Абовяна, Мирза Фатали Ахундова, Мирза Шафи и Аббас-Кули-ага Бакиханова. Основываясь на сочинении Бакиханова «Гюлистан-Ирам», Ц. П. Агаян впервые в литературоведении установил, что при его написании азербайджанским историком-просветителем были использованы при помощи Х. Абовяна также и армянские источники.

В опубликованной в 1961 г. работе «Вековая дружба армянского и азербайджанского народов» Ц. П. Агаян освещает историю традиционной дружбы двух народов Закавказья, начиная с древнейших времен до наших дней. В труде показано, что эта дружба и сотрудничество проявлялись во всех сферах хозяйственной жизни, политических и культурных отношений и, благодаря победе ленинской национальной политики Коммунистической партии, получили совершенно новое содержание.

К проблемам истории дружбы и сотрудничества народов Ц. П. Агаян обращается также в работе «Совместная борьба армянского и азербайджанского крестьянства против феодально-помещичьего гнета» в XIX в., показывая общность интересов и борьбы трудящихся армян и азербайджанцев.

Освещению славных страниц истории вековой дружбы, экономических, политических и культурных связей народов Закавказья посвящен двухтомный труд Ц. П.

Агаяна—«Вековая дружба народов Закавказья». Историю дружбы и сотрудничества народов Закавказья автор делит на четыре периода: 1-й—с древних времен до присоединения Закавказья к России; 2-й—почти весь XIX век, когда в Закавказье утвердились капиталистические отношения, началось рабочее движение и распространение марксизма; 3-й—с конца XIX в. до победы Великой Октябрьской социалистической революции и утверждения Советской власти в Азербайджане, Армении и Грузии; 4-й—период строительства социализма, история советского общества.

1-я книга монографии, которая охватывает период с древнейших времен до Великой Октябрьской социалистической революции, воссоздает славные страницы традиционной дружбы и братского сотрудничества народов края. В разделах: «Из глубины веков», «Россия и освободительная борьба народов Закавказья», «Присоединение Закавказья к России и его историческое значение в судьбе народов края», «Народы Закавказья в период развития капитализма», «Борьба за пролетарское единство», «В едином революционном строю против самодержавия и буржуазии» на богатой источниковедческой базе показаны глубокие истоки дружбы народов края, их хозяйственные, политические, культурные связи, их участие в Отечественной войне 1812 г., прогрессивное значение присоединения Закавказья к России, борьба тру-

дящихся за социальное и национальное освобождение во 2-ой половине XIX века, деятельность большевистских организаций Закавказья как замечательный пример пролетарского интернационализма.

Образование СССР является продолжением и развитием задач Великой Октябрьской социалистической революции. Как знаток истории трех русских революций, установления и укрепления Советской власти в Закавказье и эпохи социализма, Ц. П. Агаян во второй книге своей монографии показывает дружбу народов Закавказья в эти годы. Через книгу красной нитью проходит идея пролетарского интернационализма и советского патриотизма, пропаганда марксизма-ленинизма. В разделах «Великий Октябрь», «Победа Советской власти в Закавказье навеки скрепила дружбу народов», «Закавказская федерация — живое воплощение ленинских идей дружбы народов», «Образование СССР», «В единой семье во имя строительства социализма» показаны выдающиеся успехи народов края.

Много волнующих страниц посвятил автор светочу народов Закавказья — героической Бакинской Коммуне, ее боевым руководителям — С. Шаумяну, А. Джапаридзе, И. Фиолетову, М. Азизбекову, Я. Зевину, Г. Корганову и др. Окончательная победа Советской власти во всем Закавказье заложила основу нового, социалистического этапа дружбы и сотрудничества народов края, этапа национального возрождения, мира и гуманизма, этапа ве-

дящихся за социальное и национальное освобождение во 2-ой половине XIX века, деятельность большевистских организаций Закавказья как замечательный пример пролетарского интернационализма.

Образование СССР является продолжением и развитием задач Великой Октябрьской социалистической революции. Как знаток истории трех русских революций, установления и укрепления Советской власти в Закавказье и эпохи социализма, Ц. П. Агаян во второй книге своей монографии показывает дружбу народов Закавказья в эти годы. Через книгу красной нитью проходит идея пролетарского интернационализма и советского патриотизма, пропаганда марксизма-ленинизма. В разделах «Великий Октябрь», «Победа Советской власти в Закавказье навеки скрепила дружбу народов», «Закавказская федерация — живое воплощение ленинских идей дружбы народов», «Образование СССР», «В единой семье во имя строительства социализма» показаны выдающиеся успехи народов края.

Много волнующих страниц посвятил автор светочу народов Закавказья — героической Бакинской Коммуне, ее боевым руководителям — С. Шаумяну, А. Джапаридзе, И. Фиолетову, М. Азизбекову, Я. Зевину, Г. Корганову и др. Окончательная победа Советской власти во всем Закавказье заложила основу нового, социалистического этапа дружбы и сотрудничества народов края, этапа национального возрождения, мира и гуманизма, этапа ве-

дящихся за социальное и национальное освобождение во 2-ой половине XIX века, деятельность большевистских организаций Закавказья как замечательный пример пролетарского интернационализма.

Образование СССР является продолжением и развитием задач Великой Октябрьской социалистической революции. Как знаток истории трех русских революций, установления и укрепления Советской власти в Закавказье и эпохи социализма, Ц. П. Агаян во второй книге своей монографии показывает дружбу народов Закавказья в эти годы. Через книгу красной нитью проходит идея пролетарского интернационализма и советского патриотизма, пропаганда марксизма-ленинизма. В разделах «Великий Октябрь», «Победа Советской власти в Закавказье навеки скрепила дружбу народов», «Закавказская федерация — живое воплощение ленинских идей дружбы народов», «Образование СССР», «В единой семье во имя строительства социализма» показаны выдающиеся успехи народов края.

Много волнующих страниц посвятил автор светочу народов Закавказья — героической Бакинской Коммуне, ее боевым руководителям — С. Шаумяну, А. Джапаридзе, И. Фиолетову, М. Азизбекову, Я. Зевину, Г. Корганову и др. Окончательная победа Советской власти во всем Закавказье заложила основу нового, социалистического этапа дружбы и сотрудничества народов края, этапа национального возрождения, мира и гуманизма, этапа ве-

ликих социалистических преобразований. Много страниц уделено автором Закавказской федерации, верным ленинцам—С. М. Кирову, Г. К. Орджоникидзе, А. Ф. Мясникяну и многим другим выдающимся революционным деятелям края. Со всей страстью показана жизнеутверждающая сила идей Великого Октября и ленинской дружбы народов.

Как в этой, так и в других работах Агаян важное место уделяет русско-армянским отношениям, огромной помощи русского народа в деле освобождения армянского народа, освещению благотворного влияния передовой русской науки и культуры.

Академик Ц. П. Агаян принимает активное участие в деле написания и издания монументальных трудов по истории КПСС и народов СССР. Им написан раздел многотомника «История СССР», посвященный национальному и прогрессивному движению в Армении во 2-ой половине XIX века. Ц. П. Агаян является членом редакционного Совета этого 12-томного издания. Он часто выступает со статьями на страницах центральных научных журналов, а также в Большой Советской и Советской исторической энциклопедиях. Ц. П. Агаян является редактором целого ряда изданий трудов классиков марксизма-ленинизма на армянском языке, участвует в подготовке Армянской Советской Энциклопедии.

Ц. П. Агаян имеет большие заслуги в деле подготовки научных кадров. Под его руководством несколько де-

сятков аспирантов написали и защитили кандидатские диссертации, а многие из них уже являются докторами наук.

На XII Международном конгрессе исторических наук в Вене (1965 г.) и XIII конгрессе в Москве (1970 г.) Ц. П. Агаян выступал по проблемам изучения истории Кавказа; он выступал также с докладами и лекциями перед научными кругами Сирии, Ливана, ФРГ, Индии, Финляндии, МНР и др. стран. Ценную научную информацию содержат его статьи о XII Международном конгрессе историков, опубликованные в 1966 г. в «Известиях» АН Армянской ССР и в газете «Советакан Айастан».

В августе 1975 года Ц. П. Агаян в составе советской делегации участвовал в состоявшемся в Сан-Франциско (США) XIV Международном конгрессе исторических наук, где выступил по проблеме «меньшинство как историческое явление».

Полемизируя с буржуазными идеологами, он как историк-марксист показал победу ленинской национальной политики в СССР и отметил, что благодаря победе Советской власти и социализма в нашей стране существует абсолютное экономическое, культурное и правовое равенство наций и что на этой базе уже ликвидировано понятие так называемого национального меньшинства.

В начале 1976 года издательство АН Арм.ССР выпустило две новые крупные монографии Ц. П. Агаяна — «Из истории армянского национально-освободительного

движения» и «В. И. Ленин и создание закавказских советских республик».

Ц. П. Агаян является активным общественно-политическим деятелем, пламенным пропагандистом идей марксизма-ленинизма, замечательным гражданином, связанным многочисленными нитями со своим народом, всегда стремящимся посвятить свои знания службе народу.

За свою научно-педагогическую деятельность и безупречную работу Ц. П. Агаян был удостоен высоких правительственных наград: он награжден орденами Трудового Красного Знамени, Знак Почета, несколькими медалями и Почетной грамотой Верховного Совета Армянской ССР.

Хорошо владея марксистско-ленинской теорией, академик Ц. П. Агаян, возглавляя Отделение общественных наук АН Армянской ССР, поднимает и разрешает многие важные проблемы истории и других общественных наук. Он работает над повышением эффективности общественных наук, сосредоточивая внимание на фундаментальных исследованиях и на разработке проблем научно-технической революции и других важных, перспективных направлений науки.

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏԵՆԱԴԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

БИБЛИОГРАФИЯ ТРУДОВ

1 9 3 6

Աշակերտների տնային ուսումնական աշխատանքների մասին:—
Խորհրդ. Ղարաբաղ, № 1:

О домашних учебных заданиях учащихся.

Մայրենի լեզվի ուսուցման խնդրի շուրջը:—Օգնություն ուսուցչին
(օրդան Ի. Լ. Ղարաբաղի մարզիտարածնի), 1936, № 2, էջ 40—42:

К вопросу обучения родному языку.

Մանկավարժական խորհրդակցությունների աշխատանքների մասին:—
Խորհրդ. Ղարաբաղ, 1936, № 36:

О работе учительских совещаний.

1 9 3 7

Զմեռային արձակուրդը դպրոցականների ուրախության տոնն է:—
Խորհրդ. Ղարաբաղ, 1937, № 39:

Зимние каникулы — праздник радости школьников.

Նախադպրոցական հիմնարկների աշխատակիցներն օրինակելի կերպով են դիմավորում նոր տարուն:—*Խորհրդ. Ղարաբաղ, 1937, 1 հունվ.*
Работники дошкольных учреждений достойно встречают Новый год.

1 9 4 2

Ադրբեջանցիների, վրացիների և հայերի պայքարը Հոռմի զավթիչների դեմ (I դարից մինչև մեր թվարկով):—*Օգնություն ագիտատորին և պրոպագանդիստին (Բաքու), 1942, № 1:*

Борьба азербайджанцев, грузин и армян против римских завоевателей (с I в д. н. э.).

Անառիկ քաղաքը: [Ստալինգրադի մասին]:— *Կոմունիստ (Բաքու), 1942, 22 նոյեմբ.*

Неприступный город. [Сталинград].

Կայզերական Գերմանիայի կործանումը:—*Օգնություն ագիտատորին և պրոպագանդիստին (Բաքու), 1942, № 9:*

Падение Кайзеровской Германии.

Ջևանշիր:—*Օգնություն ագիտատորին և պրոպագանդիստին (Բաքու), 1942, № 10—11:*

Джеваншир.

1 9 4 3

Բանակի գեներալ Հ. Բաղրամյան:—*Օգնություն ագիտատորին և պրոպագանդիստին (Բաքու), 1943, № 30—31:*

Генерал армии О. Баграмян.

Կովկասյան ժողովուրդների հերոսական անցյալը:—Օգնություն ազիտատորին և պրոպագանդիստին (Բարու), 1943, № 18:

Героическое прошлое кавказских народов.

Հաշ կնոջ հերոսական անցյալից:—Օգնություն ազիտատորին և պրոպագանդիստին (Բարու), 1943, № 32—33, էջ 21—30:

նույնը՝—Սովետ. Ղարաբաղ, 1943, 21, 24, 31 օգոստոս:

Из героического прошлого армянских женщин.

Ղարաբաղի հերոսական անցյալից:—Օգնություն ազիտատորին և պրոպագանդիստին (Բարու), 1943, № 12:

Из героического прошлого Карабаха.

Библиография о Бакиханове. — Изв. Азерб. филиала АН СССР, 1943, № 5, с. 100—117.

Героический Кавказ. (Из высказываний историков и летописцев о героизме кавказцев). Баку, 1943. 35 с. (АН СССР. Азерб. филиал. Ин-т истории). Материалы собраны Ц. П. Агаяном и др.

1 9 4 4

Ազրբեջանական սկանալոր պատմարան Ա. Բարիխանովը: (Մենդյան 150-ամյակի առթիվ):—Կոմունիստ (Բարու), 1944, 18 հունիսի:

Выдающийся азербайджанский историк А. Бакиханов. (К 150-летию со дня рождения).

Բարիխանովը և ուսական կուլտուրան:—Կոմունիստ (Բարու), 1944, 25 հուլիսի:

նույնը՝ Հատուկ թղարկում ռազմաճակատի համար, 1944, 20 հունիսի:

Бакиханов на военной и дипломатической службе. К 150-летию

со дня рождения Аббас Кули Ага Бакиханова) — Коммунист (Ереван), 1944, 25 июня.

Род Бакихановых. — Изв. Азерб. филиала АН СССР, 1944, № 5, с. 50—59.

Военная и дипломатическая деятельность Аббас Кули Ага Бакиханова. (К 150-летию со дня рождения). — Таблигатчы (Баку), 1944, № 4, с. 41—46. На азерб. яз.

Талантливый военный деятель. (К 150-летию со дня рождения А. Бакиханова). — Коммунист (Баку), 1944, 25 июня. На азерб. яз.

1 9 4 5

Ժայռին շղթայված Պրոմեթեոսը: (Ն. Գ. Չերնիշևսկու մահվան 56-ամյակը):— Կոմունիստ (Բաքու), 1945, 30 հոկտ.:

Прикованный к утесу Прометей. (56-я годовщина со дня смерти Н. Г. Чернышевского).

Ինչու վ. Ի. Լենինը իմպերիալիզմը Ռուսաստանում անվանել է ազամա-ֆեոդալական:— Կոմունիստ (Բաքու), 1945, 21 հոկտ.:

Почему В. И. Ленин империализм в России назвал военно-феодалным.

Հաղթանակով վերադարձավ: [Գվարդիայի գնդապետ Ս. Մանվելյանի մասին]:— Կոմունիստ (Բաքու), 1945, 1 օգոստ.:

Вернулся с победой. [О гвардии полковнике С. Манвеляне].

Յոթ խիզախ եղբայրները:— Կոմունիստ (Բաքու), 1945, 23 փետր.:

Семеро смелых братьев.

Новые материалы о Мирзе Джафаре Топчибашеве. — Бакинский рабочий, 1945, 13 окт.

1 9 4 6

«Արինչի»-ն և 19-րդ դարի 70-ական թվականների հայկական մամուլը:— Կոմունիստ (Բաքու), 1946, 30 հոկտի:

«Акинчи» и армянская периодическая печать 70-х годов 19 века.

[Գրական.] Առ. Հանգ պատմութիւն: 2. 3. Ե., 1946. (ՀՍՍՌ ԳԱ պատմ. ին-տ.) — Կոմունիստ (Բարև), 1946, 21 հուլիս:

[Рец. на кн.:] Лео. История Армении. Т. 3.

Ղարաբաղի տեղական բնակիչների մասին: — Սովետ. Ղարաբաղ, 1946, 1 «դեկտ.»

О родовитых семьях Карабаха.

Военные деятели «чардахлинцы». — Таблигатчы (Баку), 1946, № 8. На азерб. яз.

Газета «Экинчи» и армянская периодическая печать 70-х годов XIX века. — Доклады АН Азерб.ССР, т. 2, 1946, № 8, с. 357—359.

1 9 4 7

Աղբրեջանական տաղանդավոր լուսավորիչ-պատմաբան Ա. Բաբրիկանյանը (Մահվան 100-ամյակի առթիվ): — Կոմունիստ (Բարև), 1947, 31 մայիս:

Талантливый азербайджанский просветитель-историк А. Бакиханов. (К 100-летию со дня смерти).

Видный азербайджанский историк А. Бакиханов. (К 100-летию со дня смерти). — Совет Эрманистаны (Ереван), 1947, 30 мая. На азерб. яз.

Выдающийся азербайджанский просветитель-историк А. Бакиханов. [К 100-летию со дня смерти. С прил. «Формулярного списка о службе и достоинстве»]. — Изв. АН Азерб.ССР, 1947, № 4, с. 67—97.

Выдающийся азербайджанский просветитель. (100-летие со дня смерти А. Бакиханова). — Молодежь Азербайджана, 1947, 1 июня.

Детские годы Аббаскули Ага Бакиханова. (К 100-летию со дня

смерти). — Азербайджан пионери (Баку), 1947, 7 июня. На азерб. яз.

Мирза-Джафар Топчибашев и его «Победная песнь». — Изв. АН Азерб.ССР, 1947, № 1, с. 53—62.

Некоторые дополнительные данные к материалам по истории рода Бакихановых. — Изв. АН Азерб.ССР, 1947, № 4, с. 140—147.

1 9 4 8

Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ ռևոլյուցիան և Բաքվի 1918 թ. իշխանությունը:—Տեղեկագիր (ՀՍՍՌ ԳԱ), հաս. գիտ., 1948, № 10, էջ 7—28:

Великая Октябрьская социалистическая революция и Советская власть в Баку в 1918 г.

Սովետական իշխանության համար մղված պայքարի հերոսական էջեր: (Բաքվի 26 կոմիտեի հիշատակին):—Պարտ. կյանք, 1948, № 9, էջ 13—22:

Героические страницы борьбы за Советскую власть. (Памяти 26 бакинских комиссаров).

А. Бакиханов. Баку, Изд-во АН Азерб.ССР, 1948. 177 с. с ил. (АН Азерб.ССР. Ин-т истории им. А. Бакиханова).

Хачатур Абовян и его азербайджанские друзья. — Совет Эрманистаны (Ереван), 1948, 18 июня. На азерб. яз.

1 9 4 9

Լենինը և Ստալինը Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ ռևոլյուցիայի կազմակերպիչներ:—Տեղեկագիր (ՀՍՍՌ ԳԱ), հաս. գիտ., 1949, № 1, էջ 3—23:

Ленин и Сталин — организаторы Великой Октябрьской социалистической революции.

Ամերիկյան իմպերիալիզմի հանցագործ ծրագրերը կտապալվեն:—Սովետ. Հայաստան, 1950, № 10, էջ 15:

Преступные планы американского империализма будут провалены.

Սովետական ժողովրդի բարոյա-քաղաքական միասնութունը կոմունիստների ու անպարտիականների բոլոր հիմքն է:—Սովետ. Հայաստան, 1950, № 2, էջ 22—24:

Морально-политическое единство советского народа — основа блока коммунистов и беспартийных.

Սովետական Հայաստանը սոցիալիզմի հաղթանակի և Ստալինյան կոնստիտուցիայի ժամանակաշրջանում (1935—1941 թթ.):—Տեղեկագիր (ՀՍՍՌ ԳԱ), 1950, № 6, էջ 17—31:

Советская Армения в период победы социализма и сталинской конституции (1935—1941).

Вековая дружба закавказских народов.—Сталинец, 1950, 17 сент.

Всероссийская октябрьская политическая стачка 1905 года. (К 45-летию со дня начала забастовки на Московско-казанской железной дороге).—Коммунист (Ереван), 1950, 20 окт.

К вопросу об издании азербайджанской газеты «Экинчи» и связи «Экинчи» с армянской периодической печатью.—Изв. АН Арм. ССР, обществ. науки, 1950, № 11, с. 51—65.

К вопросу об издании газеты «Экинчи». — Труды Азерб. гос. ун-та, сер. ист., 1950, вып. I, с. 40—50.

Первые Советы рабочих депутатов. (К 45-летию Иваново-Вознесенского Совета рабочих депутатов).—Коммунист (Ереван), 1950, 26 мая.

Под знаменем Сталинской конституции. (К 30-летию Советской Армении).—Коммунист (Ереван), 1950, 21 ноября.

[Рец. на кн.:] Хачапуридзе Г. В. Советская Грузия. М., Госполитиздат, 1948. — Изв. АН Арм.ССР, обществ. науки, 1950, № 4, с. 89—101.

Советская Армения за 30 лет. — Изв. АН Арм.ССР, обществ. науки, 1950, № 12, с. 63—81.

1 9 5 1

Բոլշևիկյան մամուլի օրը:—Սովետ. Հայաստան, 1951, № 5, էջ 18—19.
День большевистской печати.

Մտքերի փոխանակություն ընկ. Գր. Ղափանցյանի զեկուցման շուրջը [Եվրոպացի հայոց լեզվի մաքրության և լեզվաշինարարության հարցերին]: Ընկ. Ս. Աղայանի ելույթից:—Տեղեկագիր (ՀՍՍՌ ԳԱ), հաս. գիտ., 1951, № 7, էջ 27—36:

Прения по докладу Гр. Капанцяна [посвященному вопросам чистоты и строительства армянского языка].

Гениальный вклад в учение марксизма-ленинизма. [О курсе лекций «Об основах ленинизма», прочитанном И. В. Сталиным в Свердловском ун-те].—Коммунист (Ереван), 1951, 26 апр.

[Рец. на кн.:] Рштуни В. А. Крестьянское движение в Армении в XIX веке. Е., Изд-во АН Арм.ССР, 1948. — Изв. АН Арм.ССР, обществ. науки, 1951, № 9, с. 87—95.

1 9 5 2

Բարձրացնել պարտկազմակերպությունների դերը գիտահետազոտական հիմնարկներում:—Սովետ. Հայաստան, 1952, 7 հունիսի:

Повысить роль парторганизаций в научно-исследовательских учреждениях.

Ընկ. Ս. Աղայանի ճանից (Հայաստանի Կոմունիստական (բոլ-շևիկների) պարտիայի 16-րդ համագումարում):—Սովետ. Հայաստան, 1952, 26 սեպտ.:

Из речи Ц. Агаяна (на XVI съезде Компартии (большевиков) Армении).

То же на рус. яз.:—Коммунист (Ереван), 1952, 26 сент.

Ընկեր և Ստալինը Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ ռեվոլյուցիայի կազմակերպիչներն են:—Սովետ. Հայաստան, 1952, 15 հունվ.:

Ленин и Сталин — организаторы Великой Октябрьской социалистической революции.

Ստեղծագործական մարքիզների հանձարեղ երկը:—Պարտ. կյանք, 1952, № 6—15:

Гениальный труд творческого марксизма.

Վերածնված հայ ժողովուրդը:—Պարտ. կյանք, 1952, № 11, էջ 34—43:
Возрожденный армянский народ.

Из истории борьбы азербайджанских и армянских крестьян против феодально-крепостнических отношений в дореформенный период XIX в. — Изв. АН Арм.ССР, обществ. науки, 1952, № 4, с. 67—91.

Из истории борьбы азербайджанских и армянских крестьян против феодально-крепостнических отношений после реформы 1870 г.— Изв. АН Арм.ССР, обществ. науки, 1952, № 9, с. 69—89.

1 9 5 3

125-летие присоединения Армении к России. — Совет Эрманистаны (Ереван), 1953, 4 марта. На азерб. яз.

Բանվորների ռևոլյուցիոն պայքարը Ալավերդում 1905—1907 թթ.:—
Ռևոլյուցիոն շարժումները Հայաստանում 1905—1907 թթ. (Հոգվածների
ժողովածու)-ում: Ե., Երևանի համալս. հրատ., 1955, էջ 171—196:

Революционная борьба рабочих в Алаверды в 1905—1907 гг.

Ռևոլյուցիոն շարժումները Ալավերդում: (Ռուսական առաջին ռևոլյու-
ցիայի 50-ամյակը):—Սովետ. Հայաստան, 1955, 21 հոկտ.:

Революционные движения в Алаверды. (50-летие первой рус-
ской революции).

Ռևոլյուցիոն շարժումները Ալեքսանդրապոլում ռուսական առաջին ռե-
վոլյուցիայի տարիներին:—Տեղեկագիր (ՀՍՍՌ ԳԱ), հաս. գիտ., 1955,
№ 6, էջ 63—77:

Революционные движения в Александрополе в годы первой рус-
ской революции.

Ռևոլյուցիոն շարժումները Հայաստանում 1905—1907 թթ.: Ե., ՀՍՍՌ
ԳԱ հրատ., 1955. 297 էջ: (ՀՍՍՌ ԳԱ պատմ. ին-տ):

Революционные движения в Армении в 1905—1907 гг.

Ռևոլյուցիոն շարժումները Հայաստանում 1905—1907 թթ.: Ե., 1955.
46 էջ: (ՀՍՍՌ քաղաքական և գիտական գիտելիքների տարածման ը-թյուն):

Революционные движения в Армении в 1905—1907 гг.

Ռևոլյուցիոն շարժումները Հայաստանում 1905—1907 թթ.:—Սովետ.
մանկավարժ, 1955, № 12, էջ 6—12:

Революционные движения в Армении в 1905—1907 гг.

Հայաստանը 1905—1907 թթ. ռևոլյուցիայի տարիներին:—Ռևոլյուցիոն
շարժումները Հայաստանում ռուսական առաջին ռևոլյուցիայի տարիներին:
(Հոգվածների ժողովածու)-ում: Ե., ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1955, էջ 5—68:

Армения в годы революции 1905—1907 гг.

Декабрьское вооруженное восстание. (К 50-летию первой русской
революции 1905—1907 гг.).—Коммунист (Ереван), 1955, 22 дек.

Կարևոր ներդրում հայ ժողովրդի պատմության մեջ: [Գրախոս.] Ղա-
րիրյանյան Գ. Ք. Հայաստանի կոմունիստական կազմակերպությունները
Սովետական իշխանության համար մղվող պայքարում: Ե., Հայպետհրատ,
1955:—Տեղեկագիր (ՀՍՍՌ ԳԱ), հաս. գիտ., 1956, № 11, էջ 107—112:

Важный вклад в историю армянского народа. [Рец. на кн.:] Га-
рибджанян Г. Б. Коммунистические организации Армении в борьбе
за победу Советской власти.

Крестьянская реформа в Азербайджане в 1870 году. Баку, Изд-
во АН Азерб.ССР, 1956. 403 с. (АН Азерб.ССР. Ин-т истории).

Ценный труд о важнейшей вехе в истории народов Закавказья.
[Рец. на кн.:] Присоединение Азербайджана к России и его прогрес-
сивные последствия в области экономики и культуры (XIX—нач.
XX вв.). Баку, Изд-во АН Азерб.ССР, 1955. — Изв. АН Арм.ССР, об-
ществ. науки, 1956, № 7, с. 109—117.

Հայաստանի աշխատավորների պայքարը հանուն սոցիալիստական
ոկուլտցիայի հաղթանակի 1917 թ. փետրվարից հետո:—Տեղեկագիր (ՀՍՍՌ
ԳԱ), հաս. գիտ., 1957, № 7, էջ 3—17:

Борьба трудящихся Армении за победу социалистической рево-
люции после февраля 1917 г.

Հոկտեմբերյան օկուլտցիան և հայ ժողովրդի ազատագրումը: Ե., Հայ-
պետհրատ, 1957. 407 էջ:

Октябрьская революция и освобождение армянского народа.

Մեծ Հոկտեմբերի 40-ամյակը:—Սովետ. Հայաստան, 1957, № 10—11,
էջ 3—4:

40-летие Великого Октября.

[Выступление по докладам Г. В. Хачапуридзе, И. А. Гусейнова и А. М. Акопяна]. — В кн.: Труды объедин. науч. сессии Акад. наук СССР и акад. наук Закавказ. республик по обществ. наукам. (29 марта—2 апр. 1954 г.). Стеногр. отчет. Баку, Изд-во АН Азерб. ССР, 1957, с. 190—193.

Установление Советской власти в Армении. — В кн.: Объединенная сессия академий наук Азерб.ССР, Груз.ССР и Арм.ССР, посвященная 40-летию Великой Октябрьской социалистической революции. 19—23 окт. 1957 г. Тезисы докладов. Е., 1957, с. 16—20.

1 9 5 8

[Рец. на кн.:] Туманян О. Е. Экономическое развитие Армении. Ч. 1—2. Е., Изд-во АН Арм.ССР, 1954—1956. — Изв. АН Арм.ССР, обществ. науки, 1958, № 3, с. 93—102.

Страницы из истории интернациональной борьбы трудящихся Закавказья за победу социалистической революции. [Рец. на кн.:] Ибрагимов З. Борьба трудящихся Азербайджана за установление Советской власти (1917—1918). Баку, 1957. На азерб. яз. — Изв. АН Арм.ССР, обществ. науки, 1958, № 8, с. 89—94.
Совместно с М. Гейдаровым.

1 9 5 9

Հեր գիտնականների մասին [Գիտական լրատու]։—Տեղեկագիր (ՀՍՍՌ-ԳԱ), համ. գիտ., 1959, № 6, էջ 109—111:

У чешских ученых.

Братское единство.—Кизил Узбекистон (Ташкент), 1959, 28 мая.
На узб. яз.

Наше будущее.—Совет Эрманистаны (Ереван), 1959, 28 июня.
На азерб. яз.

Новые задачи исторической науки. — Совет Эрманистаны (Ереван), 1959, 8 июля. На азерб. яз.

[Рец. на кн.:] Мочалов В. Д. Крестьянское хозяйство в Закавказье к концу XIX в. М., Изд-во АН СССР, 1958. — Ист.-филол. журнал (АН Арм.ССР), 1959, № 2—3, с. 358—362.

1 9 6 0

Որվադժեր Սովետական Հայաստանի պատմության Պրակ 3. (1935—1945)։ Ե., 1960. 311 էջ։ (ՀՍՍՌ ԳԱ պատմ. ին-տ)։ Ե. Մ. Խալիլյանի հետ համատեղ։

Очерки по истории Советской Армении. Вып. 3. (1935—1945).

Армянская ССР. М., Изд-во АН СССР, 1960. 72 с. с ил. Совместно с С. В. Хармандаряном и Г. А. Аветисяном.

Из истории хозяйственного и культурного строительства Советской Армении. — Ист.-филол. журнал (АН Арм.ССР), 1960, № 4, с. 70—78.

Октябрь — освободитель армянского народа. — Совет Эрманистаны (Ереван), 1960, 25 окт. На азерб. яз.

Освещение истории установления Советской власти в Армении в советской армянской историографии. — Изв. АН Арм. ССР, обществ. науки, 1960, № 11, с. 25—36.

Победа Советской власти и освобождение армянского народа. — Изв. АН Азерб. ССР, сер. обществ. наук, 1960, № 5, с. 3—20.

Развал буржуазно-националистической диктатуры дашнаков и победа Советской власти в Армении в 1920 году. — История СССР, 1960, № 6, с. 40—56.

[Գրախոս.] Հակոբյան Բ. Խ. Երևանի պատմությունը (1801—1879), Հ. 2. Ե., Պետ. համալս. հրատ., 1959.—Բանբեր Հայաստանի արխիվների, 1961, № 1, էջ 269—273:

[Рец. на кн.:] Акопян Т. Х. История Еревана (1801—1879 гг.).

Հայ և ադրբեջանական ժողովուրդների դարափոք բարեկամությունը: Ե., Հայպետհրատ, 1961. 470 էջ:

Вековая дружба армянского и азербайджанского народов.

Հայ ժողովրդի պատմություն: (Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը): Պրոսպեկտ: Ե., ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1961. 295 էջ: (ՀՍՍՌ ԳԱ պատմ. ին-տ): Ձեռագրի իրավունքով:

Պրոսպեկտը պատրաստել են Մ. Աղայան և ուրիշ:

История армянского народа. (С древнейших времен до наших дней). Проспект. Подгот. Ц. П. Агаян и др.

ՍՄԿԳ-ի խնդիրները ազգային հարաբերությունների բնագավառում:— Տեղեկագիր (ՀՍՍՌ ԳԱ), 1961, № 9, էջ 21—30:

Задачи КПСС в области национальных взаимоотношений.

Խմբ. Հայ ժողովրդի պատմություն: (Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը): Պրոսպեկտ: Խմբ. կողմ. Մ. Պ. Աղայան և ուրիշ: Ե., ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1961. 295 էջ: (ՀՍՍՌ ԳԱ պատմ. ին-տ): Ձեռագրի իրավունքով:

Ред. История армянского народа. (С древнейших времен до наших дней). Проспект. Ред. кол.: Ц. П. Агаян и др.

Армянская Советская Социалистическая Республика. (19—20 вв.). — Сов. ист. энцикл., т. I, 1961, с. 762—786.

Движущая сила социалистической революции и коммунистического строительства. — Совет Эрманистаны (Ереван), 1961, 7 июня. На азерб. яз.

Некоторые вопросы землепользования в феодальной Армении. — В кн.: Вопросы истории сельского хоз-ва, крестьянства и революционного движения в России. М., Изд-во АН СССР, 1961, с. 54—64.

Торжество идей построения коммунизма. — Совет Эрманистаны (Ереван), 1961, 6 окт. На азерб. яз.

1 9 6 2

Թևոնյանի պարարի ակադեմիկոսի մարտիկը (Բազմաթիվ Քաղաքի 80-ամյակը)։— Բանվոր (Լենինական), 1962, 20 սեպտ.։

Выдающийся борец революционной борьбы. (К 80-летию со дня рождения Баграта Борьяна).

Սուրեն Սպանդարյան։— Պատմա-բանասիր. հանդես (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1962, № 4, էջ 15—24։

Сурен Спандарян.

Великий Октябрь и борьба трудящихся Армении за победу Советской власти. Е., Изд-во АН Арм.ССР, 1962. 449 с. с ил. (АН Арм. ССР. Ин-т истории).

Неустрасимый солдат партии. (К 80-летию со дня рождения Сурена Спандаряна). — Коммунист (Ереван), 1962, 15 дек.

1 9 6 3

Վ. Ի. Լենինը կոմունիստական պարտիայի հիմնադիրը [ՍՍՀՄ 60-ամյակի առթիվ]։— Սովետ. Հայաստան, 1963, 14 հուլիսի։

В. И. Ленин — основоположник Коммунистической партии. [60-летие КПСС].

Խմբ. Խանդյան Ա. Հոգևածներ և ճառերի Ե., Հայպետհրատ, 1963. 470 էջ, Գ. Ա. Գալոյանի հետ համատեղ։

Ред. Ханджян А. Статьи и речи.

Խմբ. Հայաստանի կոմունիստական պարտիայի պատմության ուր-
վագծեր: [Խմբ. Ս. Աղայան և ուրիշ.], Ե., Հայպետհրատ, 1963. 758 էջ:

Ред. Очерки истории Коммунистической партии Армении. Ред.:
Ц. П. Агаян и др.

Խմբ. Հանուն կոմունիստական աշխատանքի: [Պր. 1—3], Խմբ. կոլ.
Ս. Պ. Աղայան և ուրիշ.], Ե., 1963—1968: (ՍՍՀՊ Կենտկոմին կից մարք-
սիզմ-լենինիզմի ին-տի հայկ. ֆիլիալ: ՀԿՊ Կենտկոմին կից պարտիայի
պատմ. ին-տ):

[Պր. 1]. Հայպետհրատ, 1963. 216 էջ:

[Պր. 2]. «Հայաստան», 1965. 119 էջ:

[Պր. 3]. Հրաշալի ձուլվածքի մարդիկ «Հայաստան», 1968. 98 էջ:

Ред. За коммунистический труд. [Вып. 1—3]. Ред. кол.: Ц. П.
Агаян и др.

В. И. Ленин о Закавказье. Сост.: Г. А. Галоян и др. Е., Армгос-
издат, 1963. 502 с. Ответственные по выпуску: Ц. П. Агаян и др.

Гичак. — Сов. ист. энцикл., т. 4, 1963, с. 475.

Дашнакцутюн. — Сов. ист. энцикл., т. 4, 1963, с. 1026—1027.

Наше победное знамя. [К 93-летию со дня рождения В. И. Ле-
нина]. — Коммунист (Ереван), 1963, 21 апр.

1964

Հայ գյուղացիության վիճակը Հայաստանի Ռուսաստանին միանալու
նախօրյակին:—Նյութեր Հայաստանի գյուղատնտեսության և գյուղացիու-
թյան պատմության: Հ. 1-ում: Ե., 1964, էջ 173—193:

Положение армянского крестьянства накануне присоединения
Армении к России.

Խմբ. Նյութեր Հայաստանի գյուղատնտեսության և գյուղացիության պատմության: Խմբ. կոլ. Մ. Պ. Աղայան և ուրիշ: Հ. 1. Ե., ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատ., 1964. 302 էջ: (ՀՍՍՀ ԳԱ Պատմ. ին-տի գյուղատնտ. և գյուղացիության պատմ. հանձնաժողով):

Ред. Материалы по истории сельского хозяйства и крестьянства Армении. Ред. кол.: Ц. П. Агаян и др. Т. 1.

Из речи депутата Ц. П. Агаяна. [На четвертой сессии Верховного Совета Армянской ССР шестого созыва]. — Коммунист (Ереван), 1964, 25 дек.

То же на арм. яз.: Դիպուկատ Մ. Պ. Աղայանի ճառից: [Կարդացված ՀՍՍՀ վեցերորդ գումարման Դերագույն սովետի չորրորդ սեսիայում]: — Սովետ. Հայաստան, 1964, 26 դեկտ.:

Важная веха в истории азербайджанского народа. (К 150-летию вхождения Азербайджана в состав России). — Коммунист (Ереван), 1964, 26 мая.

Важное событие в истории азербайджанского народа. — Рья та-за (Ереван), 1964, 28 мая. На курд. яз.

Исторические корни дружбы народов Закавказья. (К 150-летию присоединения Армении к России). — Совет Эрманистаны (Ереван), 1964, 23 мая. На азерб. яз.

Национально-освободительные движения в России во второй половине XIX века. [Глава из V тома «Истории СССР с древнейших времен»]. — История СССР, 1964, № 2, с. 56—77, № 3, с. 45—66.

Совместно с А. Н. Гулиевым, Ю. И. Жюгжда, Е. И. Корнейчик и др.

Очерки истории Коммунистической партии Армении. Е., Айпетрат, 1964. 550 с. (Ин-т истории партии ЦК Компартии Армении. Филiaal Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).

Первый секретарь ВЦИК. (К 80-летию со дня рождения В. А. Аванесова). — Известия, 1964, 6 окт.

1 9 6 5

Հայերը Վրենսյանում (Ճամփորդական նոթեր)։—Երեկոյան Երևան, 1965, 16 դեկտ.։

Армяне в Вене. (Путевые заметки).

Թեոլոցիոն պաշարի անխնայ մարտիկը (Գրատամատ Տեր-Սիմոնյանի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ)։—Սովետ. Հայաստան, 1965, 13 նոյեմբ.։

Неутомимый боец революционной борьбы. (К 70-летию со дня рождения Драстамата Тер-Симоняна).

Թուսական տաշին թեոլոցիայի պատմական նշանակությունը։—Բանվոր (Լենինական), 1965, 28 դեկտ.։

Историческое значение первой русской революции.

Խ մ ր. Հանուն կոմունիստական աշխատանքի։ Տե՛ս 1963 թ.։

Р е д. За коммунистический труд.

Вдохновленный Лениным. (К 80-летию со дня рождения С. Л. Лукашина). — Известия, 1965, 5 февр.

Видный деятель Коммунистической партии и Советского государства. (К 80-летию со дня рождения С. Л. Лукашина). — Коммунист (Ереван), 1965, 13 янв.

Предвестница Октября. (К 60-летию забастовки рабочих Алаверди). — Коммунист (Ереван), 1965, 14 дек.

Р е д. Мясникян А. Ф. Избранные произведения. Ред. Ц. П. Ага-ян и др. Е., «Айастан», 1965. 708 с. (Арм. филиал Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. Ин-т истории партии при ЦК КП Арме-нии).

Աւրանազ Մոսվյանի պայծառ հիշատակին: [Ծննդյան 80-ամյակի ամբիւյ]:—Երեկոյան Երևան, 1966, 5 հունվ.:

Светлой памяти Асканаза Мравьяна. [К 80-летию со дня рождения].

Պատմաբանների միջազգային 12-րդ կոնգրեսի ամբիւնից: [Կոնգրեսում քննարկված 3 խոշոր պրոբլեմների շուրջը]:—Սովետ. Հայաստան, 1966, 15 հունվ.:

С кафедры XII международного конгресса. [По трем крупным проблемам, обсужденным на конгрессе].

Պատմաբանների 12-րդ միջազգային կոնգրեսում: [Վիեննայում, 1965 թ. օգոստ. 29-ից մինչև սեպտ. 5-ը]:—Լրաբեր հաս. գիտ. (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1966, № 4, էջ 44—45:

Վ. Ի. Լենինը Հոկտեմբերյան հեղափոխության կազմակերպիչ և անշուշորդ:—Երեկոյան Երևան, 1966, 4 նոյեմբ.:

В. И. Ленин—организатор и вожь Октябрьской революции.

Выдающийся борец революционной борьбы. (К 50-летию со дня смерти С. Спандаряна.) — Совет Эрманистаны (Ереван), 1966, 24 сент. На азерб. яз.

Героическая страница революционной борьбы русских солдат. (К 60-летию революционного выступления Александропольского гарнизона). — Коммунист (Ереван), 1966, 7 июля.

Стойкий боец ленинской гвардии. (К 90-летию со дня рождения С. Касьяна).—Коммунист (Ереван), 1966, 28 янв.

Стойкий борец ленинской гвардии. [Саркис Касьян].—Вестн. обществ. наук (АН Арм.ССР), 1966, № 6, с. 33—41.

Страницы славной летописи. [О подготовке Ин-та марксизма-ленинизма к празднованию 50-летия Октября].—Коммунист (Ереван), 1966, 30 авг.

Ալեքսանդրապոլի կայազորի հեղափոխական պայքարի էջերից: (Գեղի մեծ Հոկտեմբերի 50-ամյակը):—Լրարեր հաս. գիտ. (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1967, № 3, էջ 3—13.

По страницам революционной борьбы Александропольского гарнизона.

Առաջարան:—Հայ ժողովրդի պատմություն [Հ.] 7-րդ: Ե., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1967, էջ 7—12:

Предисловие — В кн.: История армянского народа. [Т.] 7.

Հայ ժողովրդի մեծ բարեկամը: [Զալիլ Մամեդկուլիզադեի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ]:—Գրական Ազրբեջան, 1967, № 3, էջ 8—10.

Большой друг армянского народа. [К 80-летию со дня рождения Дж. Мамедкулизаде].

Հայկ Բժշկյան (Գայ): (Ծննդյան 80-ամյակի առթիվ):—Պատմա-բանասիր. հանդես (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1967, № 1, էջ 3—15.

Гайк Бжшкян (Гай). (К 80-летию со дня рождения).

Հոկտեմբերյան հեղափոխության հանճարեղ ստրատեգն ու առաջնորդը: (Մեծ Հոկտեմբերի 50-ամյակին):—Հայաստանի ժող. տնտ., 1967, № 11, էջ 11—20.

Гениальный стратег и вождь Октябрьской революции. (К 50-летию Великого Октября).

Մարդկության պատմության նոր դարագլխի սկիզբը: (Մեծ Հոկտեմբերի 50-ամյակը):—Բանբեր Երևանի համալսարանի, 1967, № 3, էջ 3—16.

Начало новой эры человеческой истории.

Սոցիալիզմի հաղթանակը: ՍՍՀՄ նոր սահմանադրությունը: Սովետական Հայաստանը միութենական հանրապետություն:—Հայ ժողովրդի պատմություն [Հ.] 7-րդ: Ե., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1967, էջ 361—392.

Победа социализма. Новая конституция СССР. Советская Армения — союзная республика.

Խմբ. Կասյան Սարգիս: Հնտիր երկեր: Խմբ. Մ. Պ. Աղայան և ուրիշ.: Ե., «Հայաստան», 1967. 456 էջ:

Ред. Касьян Саркис. Избранные произведения.

Խմբ. Հայ ժողովրդի պատմություն: [Ութ հատորով]: Բազմահատորյակի Խմբ. կոլ.: Աղայան Մ. Պ. և ուրիշ.: Հ. 1, 4, 5, 7, 8: Ե., 1967—1974: (ՀՍՍՀ ԳԱ պատմության ին-տ):

Հ. 1. Հայաստանը նախնադարյան-համայնական և ստրկատիրական կարգերի ժամանակաշրջանում: Հատորի խմբագր.: Երեմյան Ս. Տ. [պատ. Խմբ.] և ուրիշ.: 1971. 993 էջ, 2 Բ. քարտեզ:

Հ. 4. Հայ ժողովուրդը Ֆեոդալիզմի վայրէջքի ժամանակաշրջանում 14—18-րդ դդ.: Հատորի խմբագր.: Արևշատյան Ս. Ս., Խաչիկյան Լ. Լ. [պատ. Խմբ.] և ուրիշ.: 1974. 735 էջ, 4 Բ. քարտեզ:

Հ. 5. Հայաստանը 1801—1870 թվականներին: Հատորի խմբագր.: Աղայան Մ. Պ. [պատ. Խմբ.] և ուրիշ.: 1974. 735 էջ, 4 Բ. քարտեզ:

Հ. 7. Սովետական իշխանության հաղթանակը Հայաստանում:—ՀՍՍՀ-ն սոցիալիստական շինարարության ժամանակաշրջանում. 1917—1941: Հատորի խմբագիր.: Աղայան Մ. Պ. [պատ. Խմբ.] և ուրիշ.: 1967. 654 էջ, 4 Բ. քարտեզ:

Հ. 8. Հայ ժողովուրդը Հայրենական մեծ պատերազմում և ետպատերազմյան կոմունիստական շինարարության տարիներին: 1941—1965: Հատորի խմբագր.: Հակոբյան Ա. Մ. [պատ. Խմբ.] և ուրիշ.: 1970. 579 էջ, 6 Բ. քարտեզ:

Ред. История армянского народа. [В 8 томах]. Ред. кол. Ага-ян Ц. П. и др. Т. 1, 4, 5, 7, 8. Е., 1967—1974.

Խմբ. Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության պատմության ուրվագծեր: Ե., «Հայաստան», 1967. 822 էջ:

Ред. Очерки истории Коммунистической партии Армении.

Борец ленинской гвардии. (К 70-летию со дня рождения Л. И. Мирзояна). — Коммунист (Ереван), 1967, 18 ноября.

Историческое значение Октябрьской революции. — Совет Эрманистаны (Ереван), 1967, 1 авг. На азерб. яз.

Ленинские идеи живут и побеждают. — Коммунист (Ереван), 1967, 22 апр.

Нерсик Степанян. Е., «Айастан», 1967. 59 с., 3 л. ил. (Ин-т истории партии ЦК Компартии Армении. Филиал Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).

Октябрь — начало новой эры в истории человечества. — Коммунист (Ереван), 1967, 3 ноября.

Очерки истории коммунистической партии Армении. Е., «Айастан», 1967. 640 с. с ил., 1 л. портр. (Ин-т истории партии ЦК Компартии Армении. Филиал Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС). Совместно с др.

Ред.: Очерки истории коммунистических организаций Закавказья. В 2-х частях. [Ред. кол.: Ц. П. Агаян и др.].

1 9 6 8

Զորավար Անդրանիկի գործունեության մասին — Պատմա-րանաբար-հանդես (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1968, № 2, էջ 40—56:

О деятельности полководца Андраника.

Անիկի գործի բոցաշունչ մարտիկը: (Ներսիկ Ստեփանյանի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ) — Սովետ. Հայաստան, 1968, 15 փետր.:

Пламенный боец за дело Ленина. (К 70-летию со дня рождения Нерсика Степаняна).

Կարլ Մարքսը գիտական կոմունիզմի հիմնադիրը — Սովետ. մանկավարժ, 1968, № 5, էջ 3—9:

Карл Маркс — основоположник научного коммунизма.

Մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի Հայկական ֆիլիալի 20 տարին:—
Սովետ. Հայաստան, 1968, 30 հունվ.:

Նույնը ռուս. լեզվ. Пропагандист идей марксизма-ленинизма. (К 20-летию Армянского филиала Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).— Коммунист (Ереван), 1968, 30 янв.

Անժ հորեկյաններին ընդառաջ: [Կարլ Մարքսի ծննդյան 150-ամյակի, Վ. Ի. Լենինի ծննդյան 100-ամյակի և Անդրկովկասում սովետական իշխանության հաստատման 50-ամյակի առթիվ տարվող աշխատանքների շուրջը հարցազրույց ՀՍՍՀ ԳԱ հաս. գիտ. բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար Մ. Աղայանի հետ]:—Սովետ. Հայաստան, 1968, 21 հունվ.:

Навстречу великим юбилеям. [Интервью с академиком-секретарем Отделения общественных наук АН Арм.ССР Ц. П. Агаяном о мероприятиях, проводимых в связи со 150-летием со дня рождения К. Маркса, 100-летием со дня рождения В. И. Ленина и 50-летием установления Советской власти в Закавказье].

Խմբ. Հայաստանի լենինյան կոմերիտմիության պատմություն:
Խմբ. կոլ. Մ. Պ. Աղայան և ուրիշ.: Ե., «Հայաստան», 1968. 415 էջ:

Ред. История ленинского комсомола Армении. Ред. кол.: Ц. П. Агаян и др.

Խմբ. Հանուն կոմունիստական աշխատանքի: Տե՛ս 1963 թ.:

Ред. За коммунистический труд.

Армянские политические партии и первая мировая война.— В кн.: Первая мировая война. М., «Наука», 1968, с. 335—346. (АН Арм. ССР. Ин-т истории).

Видный ученый братского Азербайджана. [К 60-летию со дня рождения историка А. С. Сумбатзаде].— Изв. АН Азерб.ССР, сер. экономики, 1968, № 2, с. 64—69.

Исторический поворот. (К 140-летию присоединения Армении к России).— Коммунист (Ереван), 1968, 27 ноября.

Աճող սերնդի գեղագիտական դաստիարակությունը—Սովետ. Հայաստան, 1969, 18 դեկտ.:

Эстетическое воспитание подрастающего поколения.

Արշավիր Մելիքյանի Ե., «Հայաստան», 1969. 207 էջ.
Аршавир Меликян.

Արշավիր Մելիքյանի (Մենդյան 90-ամյակի առթիվ)։—Պատմա-բանասիր. հանդես (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1969, № 1, էջ 139—146:

Аршавир Меликян. (К 90-летию со дня рождения).

Արշավիր Մելիքյանը Վ. Ի. Լենինի աշխատությունների մասին։—Բաները Հայաստանի արվեստների, 1969, № 1, էջ 95—106:

Аршавир Меликян о трудах В. И. Ленина.

Գիտական աշխատանքների պլանավորման հարցի շուրջ։—Գրական թերթ, 1969, 28 նոյեմբ.:

К вопросу планирования научных работ.

Լենինյան գաղափարների աննկուն պրոպագանդիստը և տեսարանը (Արշավիր Մելիքյանի ծննդյան 90-ամյակին)։—Լրագրի հաս. դիտ. (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1969, № 1, էջ 21—39:

Неутомимый пропагандист и теоретик ленинских идей. (К 90-летию со дня рождения Аршавира Меликяна).

Հայ հասարակական-քաղաքական մտքի զարգացումը Արշավիր Մելիքյանի գնահատմամբ (Արշ. Մելիքյանի ծննդյան 90-ամյակի առթիվ)։—Գրական թերթ, 1969, 14 փետր.:

Развитие армянской общественно-политической мысли в оценке Аршавира Меликяна. (К 90-летию со дня рождения Арш. Меликяна).

Հայ-հունգարական մշակութային կապերի ուսումնասիրումը։—Սովետ. Հայաստան, 1969, 4 մարտի:

Изучение армяно-венгерских культурных связей.

Հասարակական գիտությունների զարգացման խնդիրները:—Գրական
թերթ, 1969, 1 մայիսի:

Проблемы развития общественных наук.

Մաշտոցյան մրցույթի առաջին դափնեկիրը: [Լ. Ս. Խաչիկյան]:—Սո-
վետ Հայաստան, 1969, 3 հուլիսի:

Первый лауреат премии Маштоца [Л. С. Хачикян].

Մեր ուժը միասնության մեջ է: [Կոմունիստական ու բանվորական
կուսակցությունների միջազգային խորհրդակցության առթիվ]:—Սովետ.
Հայաստան, 1969, 11 հունիսի:

Նույնը ռուս. լեզվ. В единстве — наша сила. [К междуна-
родной конференции коммунистических и рабочих партий].

Մտքերի փոխանակություն «Կուլտուրայի հուշարձանների պահպանու-
թյան վիճակը Հայկական ՍՍՀ-ում» զեկուցման շուրջը [ՀՍՍՀ 7-րդ գումար-
ման Գերագույն սովետի 5-րդ սեսիայում]: Դեպուտատ Ս. Պ. Աղայանի
ճառից:—Սովետ. Հայաստան, 1969, 18 հուլիսի:

Նույնը ռուս. լեզվ. Прения по докладу о состоянии охраны
памятников культуры в Армянской ССР [на 5-й сессии Верховного
Совета Армянской ССР 7-го созыва].—Коммунист (Ереван), 1969,
18 июля.

Выдающийся пропагандист ленинских идей. (К 90-летию со дня
рождения Аршавира Меликяна).—Коммунист (Ереван), 1969,
9 февр.

Духовная культура народа.—Коммунист (Ереван), 1969, 14—17
окт. (Специальный выпуск газеты «Коммунист», посвящ. ленинским
дням науки Армянской ССР в Москве).

Об армяно-венгерских исторических и культурных связях и зада-
чах их изучения.—Вестн. обществ. наук (АН Арм.ССР), 1969, № 5,
с. 39—56.

Совместно с Е. К. Саркисяном и В. К. Восканяном.

Общественные науки. — В кн.: Наука Советской Армении. Е., Изд-во АН Арм.ССР, 1969, с. 25—31.

Ред. Материалы Республиканской II научной конференции молодых научных работников Армении, посвященной 50-летию Ленинского комсомола. 14—16 окт. 1968 г. Ред. кол.: Ц. П. Агаян и др. Е., Изд-во АН Арм.ССР, 1969. 397 с.

1 9 7 0

Բաղիանները և օտման իրադրության ներքին ժողովուրդների ազգային-ազատագրական պայքարի միասնությունը [Պատմական գիտության 13-րդ միջազգային կոնգրեսում Դ. Չոքրաֆախու կարգադրած զեկադրման առթիվ] — Լրագրեր Հաս. գիտ. (ՀՍՍՀ ԴԱ), 1970, № 10, էջ 103—105:

Балканы и единство национально-освободительной борьбы угнетенных народов Османской империи. [По поводу доклада Д. Зографского на 13-м конгрессе исторической науки].

Գրվածներ Հայ ազատագրական պայքարի պատմությունը — Լրագրեր Հաս. գիտ. (ՀՍՍՀ ԴԱ), 1970, № 1, էջ 45—62:

Из истории национально-освободительной борьбы армянского народа.

Հեռավարսրահիլան ահմանսմ:—Սովետ. Հայաստան, 1970, 14 հունիսի:

На дальневосточной границе.

Զերմագին ողջուն [Սովետական Ազրբեջանին՝ նրա 50-ամյակի առթիվ] — Երևանյան Երևան, 1970, 16 սեպտ.:

Пламенный привет [Советскому Азербайджану к его 50-летию].

ԽՍՀՄ-ի Հայ ժողովրդի պատմություն: [Ութ հատորով]: Է. 8: ՏԵՄ
1967 թ.:

Ред. История армянского народа. [В 8 томах]. Т. 8.

Армянская Советская Социалистическая республика. (19—
20 вв.). — БСЭ, т. 2, 1970, с. 655—670.

В. И. Ленин и освобождение армянского народа. — Вестн. об-
ществ. наук (АН Арм.ССР), 1970, № 4, с. 19—33.

В. И. Ленин и освобождение армянского народа. — Коммунист
(Ереван), 1970, 29 июля.

Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 1—2. Е., «Айастан»,
1970—1972. Ч. 1, 1970. 382 с. Ч. 2, 1972. 406 с.

Из глубины веков. — В кн.: Советская Армения за 50 лет. Е.,
Изд-во АН Арм.ССР, 1970, с. 7—70.

Ученый, историк, гражданин. [К 60-летию академика Мкртича
Нерсисяна]. — Коммунист (Ереван), 1970, 10 дек.

Ред. Советская Армения за 50 лет. [Ред. кол.: Ц. П. Агаян
(глав. ред.) и др.]. Е., Изд-во АН Арм. ССР, 1970. 335 с., 15 с. ил.

1 9 7 1

Կուսակցության և ժողովրդին նվիրված: [Գր. Ա. Հարությունյանի
մասին]:—Լրաբեր հաս. գիտ. (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1971, № 10, էջ 97—103:

Преданный партии и народу. [О Гр. А. Арутюняне].

Հասարակական գիտությունների վերելքը: [Զեկուցում՝ կարգադրված
1970 թ. մարտի 17-ին ՀՍՍՀ ԳԱ հաս. գիտ. բաժանմունքի հաշվետու ժո-
ղովում]:—Լրաբեր հաս. գիտ. (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1971, № 5, էջ 3—17:

Подъем общественных наук. [Доклад, читанный на отчетном
собрании Отд-ния обществ. наук АН Арм.ССР 17-го марта 1970 г.].

Խմբ. Հայ ժողովրդի պատմություն [Ութ հատորով], Է. 1, ՏԵՄ
1967 թ.

Ред. История армянского народа. [В 8 томах]. Т. 1.

Свет над землей. [Армении]. — Коммунист (Ереван), 1971, 30 марта.

Ред. Победа Советской власти в Закавказье. Ред. кол.: И. И. Минц (глав. ред.), Ц. П. Агаян (зам. глав. ред.), Г. А. Галоян, И. А. Гусейнов и др. Тбилиси, «Мецниереба», 1971. 683 с.

1 9 7 2

Первый лауреат премии им. Т. Тораманяна. [Н. М. Токарский]. — Коммунист (Ереван), 1972, 1 июня.

То же на арм. яз.: Թ. Թորամանյանի անվան մրցանակի առաջին դափնեկիրը [Ն. Մ. Տոկարսկի], — Սովետ. Հայաստան, 1972, 2 հունիսի:

Հաղթանակի գիտությունների խնդիրները: — Սովետ. Հայաստան, 1972, 30 հունվ.

Задачи общественных наук.

Հավերժ հիշատակ անխոնջ գիտնականին: (Ակադեմիկոս Ա. Գ. Հովհաննիսյան): — Պատմա-բանասիր. հանդես (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1972, № 7, էջ 100 — 101.

Вечная память неутомимому ученому. (Академик А. Г. Иоаннисян).

Նրա խորհուրդ խորինը ժողովուրդն էր: (Ա. Գ. Հովհաննիսյանի հիշատակին): — Երեկոյան Երեան, 1972, 4 հուլիսի:

Предметом его забот и раздумий был народ. (Памяти А. Г. Иоаннисяна).

ՍՄԿԿ 24-րդ համագումարը և հաղթանակի գիտությունների խնդիրները: — Սովետ. Հայաստան, 1972, 30 հունվ.

XXIV съезд КПСС и задачи общественных наук.

ԽՍՀՄ. Հայ ժողովրդի պատմություն [Արխիվ հատորով], Հ. 4: ՏԵՄ
1967 թ.

Ред. История армянского народа. [В 8 томах]. Т. 4.

Армянская ССР. — В кн.: Информационный бюллетень проблем-
ной комиссии многостороннего сотрудничества академий наук со-
циалистических стран. М., 1972, с. 65—72. (№ 4. История Великой
Октябрьской соц. революции. К 50-летию СССР). Совместно с
Л. Хуршудяном.

В борьбе за нерушимый союз. [К 50-летию образования СССР].
— Вопросы истории, 1972, № 12, с. 14—25.

Введение. — В кн.: Присоединение Восточной Армении к Рос-
сии. Сб. документов. Т. 1 (1801—1813). Е., Изд-во АН Арм.ССР, 1972,
с. 5—32. Совместно с В. А. Дилояном.

Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 2. См. 1970 г.

Книга о славных подвигах советских людей. [Рец. на кн.:] Баг-
рамян И. Х. Так начиналась война. М., Воениздат, 1971. 512 с. —
Вестн. обществ. наук (АН Арм.ССР), 1972, № 10, с. 109—116.

Присоединение Восточной Армении к России. Сборник доку-
ментов. Т. 1. (1801—1813). Сост.: Ц. П. Агаян и др. Е., Изд-во АН
Арм.ССР, 1972. 715 с. (АН Арм.ССР. Ин-т истории).

Роль Советской России в образовании СССР. — Коммунист
(Ереван), 1972, 25 ноября.

Федерация Закавказских республик — яркое воплощение ленин-
ской идеи дружбы народов. — История СССР, 1972, № 5, с. 32—39.

Ред. Присоединение Восточной Армении к России. Сб. доку-
ментов. Т. 1. (1801—1813). Ред. Ц. П. Агаян. Е., Изд-во АН Арм.
ССР, 1972, 715 с. (АН Арм.ССР. Ин-т истории).

1973

Բանաստեղծի և զորավարի մեծ բարեկամությունը [Հովհ. Բոսանյ-

յանի և Անդրանիկի մասին]։—Սովետ. Հայաստան, 1973, № 6, էջ 23—26, № 7, էջ 29—31; նույնը՝ Զարթոնք (Քույրութ), 1973, 17, 18, 20, 21, 24, 25 նոյեմբ.։

Дружба поэта и полководца. [Ов. Туманяна и Андраника].

Բողոքում ենք, դատապարտում [Զիլիի Կոմիտասի գլխավոր քարտուղար Լուիս Կորվալանին զինվորական դատարանին հանձնելու առթիվ]։—Սովետ. Հայաստան, 1973, 4 հոկտ.։

Протестуем, осуждаем. [По поводу передачи генерального секретаря Компартии Чили Луиса Корвалана военному суду].

Խմբ. Գիտությունը Հայաստանում 50 տարում։ Խմբ. Կոլ. Ս. Պ. Աղա-յանի և ուրիշ.։ Ե., 1973. 953 էջ։ (ՀՍՍՀ ԳԱ. Բնագիտ. և տեխնիկայի պատմ. խորհուրդ)։

Ред. Наука в Армении за 50 лет. Ред. кол.: Ц. П. Агаян и др.

Отражение идей дружбы народов в документальных материалах архивов Армении։—Вестн. архивов Армении, 1973, № 3, с. 34—47.

1 9 7 4

Անշարան։—Հայ ժողովրդի պատմություն Է. 5-ում, Ե., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1974, էջ 7—10։

Предисловие.—В кн.: История армянского народа. Т. 5.

Մաշտոցյան մրցանակի նոր դափնեկիրը [Վազգեն Հակոբյան]։—Սովետ. Հայաստան, 1974, 23 հունիսի։

Новый лауреат премии Маштоца. [Доктор-профессор Вазген Акопян].

Յոթ օր Մոնղոլական ժողովրդական հանրապետությունում։—Սովետ. Հայաստան, 1974, 23 նոյեմբ.։

Семь дней в Монгольской Народной Республике.

Խմբ. Հայ ժողովրդի պատմություն [Ութ հատորով]։ Է. 5։ ՑԽՍՄ 1967 թ.։

Ред. История армянского народа. [В 8 томах]. Т. 5.

Խմբ. Հեղափոխական կոմիտեները Հայաստանում: Փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու: (1920 թ. նոյեմբեր—1922 թ. հունվար): Խմբ. Մ. Պ. Աղայան և ուրիշ.: Ե., «Հայաստան», 1974. 375 էջ: (ՍՄԿԿ Կենտկոմին առընթեր մարքսիզմ-լենինիզմի ին-տի հայկական ֆիլիալ: ՀԿԿ կենտկոմի կուս. պատմ. ին-տ):

Ред. Революционные комитеты в Армении. Сб. документов и материалов. (Ноябрь 1920 г.—январь 1922 г.). Ред. кол.: Ц. П. Ага-ян и др.

К вопросу о формировании рабочего класса в Закавказье.—Ист.-филол. журнал (АН Арм.ССР), 1974, № 3, с. 51—64.

Некоторые особенности образования независимых советских рес-публик Закавказья.—Вестник обществ. наук (АН Арм.ССР), 1974, № 8, с. 3—15.

Образование независимых советских республик Закавказья—торжество ленинской национальной политики партии.—В кн.: Ок-тябрьская революция и национальный вопрос. Тезисы докладов науч. сессии. 3—5 июня 1974 г. Е., Изд-во АН Арм.ССР, 1974, с. 49—51.

Под знаменем ленинских идей.—Коммунист (Ереван), 1974, 21 янв.

Предпосылки и условия развития капитализма и формирования рабочего класса в Закавказье.—В кн.: Формирование рабочего клас-са в Закавказье. Доклады и тезисы научных сообщений. 20—22 апр. 1974 г. Тбилиси., 1974, с. 10—33. Совместно с А. С. Сумбатзаде и Э. В. Хоштария.

Ред. История государства и права Советской Армении. Кн. 1. Ред. кол.: Ц. П. Агаян и др. Е., 1974. 403 с. (АН Арм.ССР. Ин-т фи-лософии и права).

Գեհենից վերածնունդը—Էրտեր հաս. գիտ. (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1975, № 1, էջ 3—14:

От геноцида к возрождению.

Ռուսաստանի պատմական դերը Հայ ժողովրդի կյանքում (Զեկուցում, կարգադրված ՀՍՍՀ ԳԱ քննհանուր ժողովում, 1974 թ. դեկտ. 12-ին): —Էրտեր հաս. գիտ. (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1975, № 2, էջ 3—20:

Историческая роль России в жизни армянского народа.

Армения. (Основные направления исторических исследований в союзных республиках, на Дальнем Востоке и в Сибири).—В кн. Развитие советской исторической науки. 1970—1974. М., 1975, с. 423—431. (АН СССР. Нац. комитет историков Советского Союза).

То же на англ., франц. и исп. яз.

Armenia. (Historical Studies in Union Republics, Siberia and the Soviet Far East).— Social Sciences, 1975, № 2, p. 276—280.

L'Arménie. (La recherche historique dans les républiques fédérées, en Sibérie et en Extrême-Orient).— Sciences sociales, 1975, № 2, p. 292—295.

Armenia. (Las Investigaciones historicas en las republicas federadas, en Siberia y en el Lejano Oriente).— Ciencias sociales, 1975, № 2, p. 300—303.

Бессмертие народа. (К 60-летию геноцида армян).— Коммунист (Ереван), 1975, 24 апр. Совместно с Г. Б. Гарибджаняном.

Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի պատմությունը: Ե., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1976. 871 էջ: (ՀՍՍՀ ԳԱ. Պատմ. ին-տ):

Из истории освободительной борьбы армянского народа.

Особенности социально-экономического развития Закавказья накануне победы Советской власти. — В кн.: Исторический опыт Великого Октября. М., «Наука», 1975, с. 255—260.

Լենինյան գվարդիայի աննկուն մարտիկը: (Ս. Կասյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ):—Սովետ. Հայաստան, 1976, 28 հունվ.:

Несгибаемый борец ленинской гвардии. (К 100-летию со дня рождения С. Касьяна).

Լենինյան գվարդիայի աննկուն մարտիկն ու ականավոր տեսաբանը: [Ս. Կասյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ]:—Բանբեր Երևանի համալսարանի, 1976, № 1, էջ 56—67:

Несгибаемый борец и выдающийся теоретик ленинской гвардии. [К 100-летию со дня рождения С. Касьяна].

Մեծ Հոկտեմբերի պատմության անխնշ մշակը: [Ի. Ի. Մինցի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ]:—Լրաբեր հաս. գիտ. (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1976, № 2, էջ 93—100:

Неутомимый исследователь истории Великого Октября. [К 80-летию со дня рождения И. И. Минца].

Մեծագույն սիրահանների նոր ծրագիր: [ՍՍՀԿ 25-րդ համագումարի որոշումների մասին]:—Երեկոյան Երևան, 1976, 28 փետր.:

Новая программа великих подвигов. [О решениях XXV съезда КПСС].

Պատմական գիտությունների 14-րդ միջազգային կոնգրեսը: (Ինֆորմացիա):—Պատմա-բանասիր. հանդես (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1976, № 1, էջ 283—285:

XIV международный конгресс исторических наук. (Информация).

В. И. Ленин и создание Закавказских советских республик. Е., Изд-во АН Арм. ССР, 1976. 264 с. (АН Арм. ССР. Ин-т истории).

С русским народом навсегда. — Коммунист (Ереван), 1976, 3 июня.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Մ. Պ. ԱՂԱՅԱՆԻ ԿՅԱՆՔԻ
ԵՎ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ЛИТЕРАТУРА О ЖИЗНИ И ТРУДАХ Ц. П. АГАЯНА

Ա կ ա գ ե մ ի ա յ ի ն որ համայրումը: (Զրույց Հայկական ՍՍՀ գիտ. ակադ. ակադեմիկոս-քարտուղար Գ. Դավթյանի հետ): [Նորընտիր ակադեմիկոսների՝ այդ թվում Մ. Պ. Աղայանի գիտական գործունեության համառոտ բնութագրերը]:—Սովետ. Հայաստան, 1968, 3 ամիս:

Новое пополнение Академии. (Беседа с академиком-секретарем Г. Давтяном). [Краткая характеристика научной деятельности вновь избранных академиков, в том числе Ц. П. Агаяна].

Աղայան Մ. Պ. և ուրիշ. Հայաստանի կոմկուսի պատմության սրվագծերը: Ե., «Հայաստան», 1967. 822 էջ: Ռուս. լեզվ.:—Սովետ. Հայաստան, 1968, 14 փետր.: [Գրախոսություն]:

Նույնը ռուս. լեզվ. Агаян Ц. П. и др. Очерки истории компартии Армении. Е., «Айастан», 1967. 822 с.—Коммунист (Ереван), 1968, 14 февр. [Рецензия].

Աղայան Մ ա տ ու ռ ի [Համառոտ կենսագրական տեղեկություններ]:—Ստեփանյան Գ. Կենսագրական բառարան: Հ. 1-ում: Ե., «Հայաստան», 1973, էջ 66—67:

Агаян Цатур. (Краткие биографические сведения).—В кн.: Степанян Г. Биографический словарь.

Աղայան Մատուր Պավելի:—Հայկ. սովետ. հանրագիտարան, հ. 1, 1975, էջ 242—243:

Агаян Цатур Павлович.

Աղայան Մատուր Պողոսի: [Համառոտ կենսագրական տեղեկություններ և տպագիր աշխատությունների ցանկ]:—Պետրոսյան Հովհ. «Հայ գիտնականներ, հրապարակախոսներ, ժուռնալիստներ» գրքում: Ե., 1960, էջ 261—263:

Агаян Цатур Погосович. [Краткие биографические сведения и список основных печатных работ].

Աղլաձե Ա. Գիրք կուսակցության և ժողովրդի հավատարիմ զավակի մասին: Աղայան Մ. Պ. Ներսիկ Ստեփանյան: Ե., «Հայաստան», 1967. 59 էջ: Ռուս. լեզվ.—Սովետ. Վրաստան, 1967, 14 դեկտ.: [Գրախոսություն]:

Агладзе А. Книга о верном сыне партии и народа. Агаян Ц. П. Нерсик Степанян. [Рецензия].

Անշարձ Զ. և Աղաշանով Մ. Արժեքավոր գիրք սովետական ժողովուրդների բարեկամության մասին: Աղայան Մ. Անդրկովկասի ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը: Ե., 1970. 380 էջ: Ռուս. լեզվ.—Սովետ. Վրաստան, 1971, 13 մարտի: [Գրախոսություն]:

Анчабадзе З. и Агаджанов М. Ценная книга о дружбе народов Закавказья. Агаян Ц. П. Вековая дружба народов Закавказья. [Рецензия].

Ավագյան Վ. Հայ աշխատավորության հերոսական պայքարի պատմության էջերից: Աղայան Մ. Ռևոլյուցիոն շարժումները Հայաստանում 1905—1907 թթ.: Ե., 1955. 46 էջ:—Սովետ. դպրոց, 1955, 30 սեպտ.: [Գրախոսություն]:

Авакян В. По страницам истории героической борьбы трудящихся Армении. Агаян Ц. П. Революционные движения в Армении в 1905—1907 гг. [Рецензия].

Ավագյան Վ. Նոր աշխատություն 1905—1907 թթ. Հայաստանի ռևոլյուցիոն շարժումների մասին: Աղայան Մ. Պ. Ռևոլյուցիոն շարժումները Հայաստանում 1905—1907 թթ.: Ե., 1955:—Գրական թերթ, 1956, 31 հունվ.: [Գրախոսություն]:

Авакян В. Новый труд о революционных движениях в Армении

в 1905—1907 гг. Агаян Ц. П. Революционное движение в Армении в 1905—1907 гг. [Рецензия].

Բարխուդարյան Վ. Նոր աշխատություններ 1905—1907 թթ. ռեволюցիոն շարժումների մասին, Աղայան Մ. Ռեուլուցիոն շարժումները Հայաստանում 1905—1907 թթ.: Ե., 1955. 297 էջ:—Տեղեկագիր (ՀՍՍՌ ԳԱ), համ. գիտ., 1956, № 6, էջ 113—121, [Գրախոսություն],

Бархударян В. Новые труды о революционных движениях 1905—1907 гг. Агаян Ц. П. Революционные движения в Армении в 1905—1907 гг. [Рецензия].

Գալստյան Գ. Մ. Պ. Աղայան: (Ծննդյան 60-ամյակի առթիվ):—Պատմա-բանասիր. հանդես (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1971, № 4, էջ 299.

Галоян Г. Ц. П. Агаян. (К 60-летию со дня рождения).

Գրիգորյան Կ. Ա. Աղայան Մ. Պ. և Խալեյան Ե. Մ. Ուրվագծեր Սովետական Հայաստանի պատմության, Պր. 3: Ե., ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1960. 311 էջ:—Պատմա-բանասիր. հանդես (ՀՍՍՀ ԳԱ), 1960, № 2, էջ 193—195, [Գրախոսություն],

Григорянц А. Агаян Ц. П. и Халеян Е. М. Очерки по истории Советской Армении. Вып. 3. [Рецензия].

Եղիազարյան Ա. Զննարտացի խոսք ներսիկ Ստեփանյանի մասին: Աղայան Մ. Պ. ներսիկ Ստեփանյան: Ե., «Հայաստան», 1967. 59 էջ, Խուս. լեզվ:—Սովետ. Հայաստան, 1967, 11 օգոստ.: [Գրախոսություն],

Егiazарян А. Правдивое слово о Нерсике Степаняне. Агаян Ц. П. Нерсик Степанян. [Рецензия].

Եղիազարյան Ա. Մեծ ընդգրկումների տեր մարդը: Աղայան Մ. Պ. Արշավիր Մելիքյան: Ե., «Հայաստան», 1969. 207 էջ: Սովետ. Հայաստան, 1970, 9 սեպտ.: [Գրախոսություն],

Егiazарян А. Человек широкого диапазона. Агаян Ц. П. Аршавир Меликян. [Рецензия].

Կարապետյան Հ. Աղայան Մ. Պ. Հայ և ադրբեջանական ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը: Ե., Հայպետհրատ, 1961. 470 էջ:—Գրական Ադրբեջան, 1962, № 2, էջ 123—125, [Գրախոսություն],

Կարապետյան Ա. Агаян Ц. П. Вековая дружба армянского и азербайджанского народов. [Рецензия].

Կ ու ռ ի կ յ ա ն Ս. Աղզային-ազատագրական պայքարի տարեգրությունը: Աղայան Ս. Պ. Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի պատմությունը: Ե., 1976. 870 էջ:—Սովետ. գրակ., 1976, № 8, էջ 119—130. [Գրախոսություն]:

Կուրտիյան С. Летопись национально-освободительной борьбы. Агаян Ц. П. Из истории освободительной борьбы армянского народа. [Рецензия].

Հ ա յ ա ս տ ա ն ի Կոմպարտիան ՍՄԿՊ հավատարիմ և մարտական ջոկատն է: Աղայան Ս. Պ. և ուրիշ. Հայաստանի Կոմունիստական պարտիայի պատմության ուրվագծեր: Ե., Հայպետհրատ, 1964. 550 էջ, Ռուս. լիզվ.:—Սովետ. Հայաստան, 1964, 7 հունվ.: [Գրախոսություն]:

Նույնը ռուս. լիզվ. Компартия Армении — верный и боевой отряд КПСС. Агаян Ц. П. и др. Очерки истории Компартии Армении. Е., Айпетрат, 1964. 550 с.—Коммунист (Ереван), 1964, 7 янв. [Рецензия].

Հ ա յ Ր ա պ ե տ յ ա ն Ա. Գիրք հեղափոխականի և գրականագետի մասին: Աղայան Ս. Պ. Արշավիր Մելիքյան: Ե., «Հայաստան», 1969. 207 էջ:—Գրական թերթ, 1970, 27 մարտի: [Գրախոսություն]:

Այրաпетյան А. Книга о революционере и литературоведе. Агаян Ц. П. Аршавир Меликян. [Рецензия].

Հ ա Ր ու թ յ ու ն յ ա ն Ա. Նա եզակի է: Նա անկրկնելի է... Աղայան Ս. Պ., Արշավիր Մելիքյան: Ե., «Հայաստան», 1969. 207 էջ:—Բանվոր, 1970, 7 փետր.: [Գրախոսություն]:

Арутюнян А. (Рец. на кн.:) Агаян Ц. П. Аршавир Меликян.

Հ ե յ ղ ա Ր ո վ Հ. Դարերի խորքից: [Ս. Պ. Աղայանի «Հայ և ադրբեջանական ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը» գրքի լույս տեսնելու առթիվ]:—Կոմունիզմի ուղիով (Վեդի), 1962, 1 մայիսի:

Гейдаров Г. Из глубины веков. {По поводу выхода книги Ц. П. Агаяна «Вековая дружба армянского и азербайджанского народов»}.

Հովհաննիսյան Վ. Վաստակած դիտնականը: (Մ. Պ. Աղայանի ծննդյան 60-ամյակի առթիվ)։—Սովետ. Հայաստան, 1972, 16 փետր.:

Овакимян В. Заслуженный ученый. (К 60-летию со дня рождения Ц. П. Агаяна).

Մամիկոնյան Կ. Արժեքավոր դիրք հայ և ադրբեջանական ժողովուրդների դարավոր բարեկամության մասին: Աղայան Մ. Պ. Հայ և ադրբեջանական ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը: Ե., Հայաստան, 1961. 470 էջ։—Կոմունիստ (Բարև), 1962, 8 փետր.: [Գրախոսություն]:

Мамиконян К. Ценная книга о вековой дружбе армянского и азербайджанского народов. Агаян Ц. П. Вековая дружба армянского и азербайджанского народов. [Рецензия].

Մամիկոնյան Կ. Գիտնականի անցած ուղին: [Մ. Պ. Աղայանի ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս ընտրվելու առթիվ]։—Շամխոր, 1968, 7 մայիսի:

Мамиконян К. Пройденный путь ученого. [Об избрании Ц. П. Агаяна академиком АН Арм.ССР].

Մամիկոնյան Կ. Ի փառս նրա: [Մ. Պ. Աղայանի ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս ընտրվելու առթիվ]։—Գաղթական, 1968, 7 մայիսի:

Мамиконян К. Слава ему. [Об избрании Ц. П. Агаяна академиком АН Арм.ССР].

Միքայելյան Վ. Արժեքավոր մենագրություն: Աղայան Մ. Պ. Ուսուցիչի շարժումները Հայաստանում 1905—1907 թթ.: Ե., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1955. 297 էջ։—Սովետ. գրակ., 1956, № 7, էջ 142—144: [Գրախոսություն]:

Микаелян В. Ценная монография. Агаян Ц. П. Революционные движения в Армении в 1905—1907 гг. [Рецензия].

Նազարյան Վ. և Մ. Իմ կենսագրության պայծառ էջը: [Նամակ խմբագրությանը՝ «Բանվոր» թերթի 1970 թ. օգոստ. 1-ի համարում սահմանափակ Արևրտ նազարյանի մասին Մ. Աղայանի գրած նամակի առթիվ]։—Բանվոր (լենինական), 1970, 11 օգոստ.:

Назарян В. и М. Светлая страница моей биографии. [Письмо

в редакцию по поводу письма Ц. П. Агаяна о пограничнике Альберте Назаряне, напечатанного в газете «Банвор» от 1 авг. 1970 г.].

Նորյան Վ. Աղայան Մ. Պ. Ներսիկ Ստեփանյան: Ե., «Հայաստան», 1967. 59 էջ: Բնագիր. — Բանվոր (Լենինական), 1967, 5 օգոստ.: [Գրախոսություն]:

Норян В. Агаян Ц. П. Нерсик Степанян. [Рецензия].

Պետրոսյան Թ. Պատմական սխալի հայացքով: [Հարցազրույց Մ. Պ. Աղայանի հետ՝ «Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի պատմությունից» գրքի շուրջը]: — Գրքերի աշխարհում, 1976, 15 հունիս:

Петросян Т. С трезвым взглядом на историю. [Интервью с Ц. П. Агаяном по поводу выхода в свет книги «Из истории освободительной борьбы армянского народа»].

Օգանիզով Գ. Բացառիկ հեղափոխականի մասին: Աղայան Մ. Պ. Ներսիկ Ստեփանյան: Ե., «Հայաստան», 1967. 59 էջ: — Գրական թերթ, 1967, 25 օգոստ.: [Գրախոսություն]:

Оганезов Г. О пламенном революционере. Агаян Ц. П. Нерсик Степанян. [Рецензия].

Агаян Цатур Павлович. — БСЭ, т. 1, 1969, с. 176.

Արաքելյան Մ. Новое исследование о дружбе народов. Агаян Ц. П. Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 2. Е., «Айастан», 1972. 406 с. — Лит. Армения, 1973, № 5, с. 98—101. [Рецензия].

Արутյոնով Գ. և Սոսեյան Ե. Կ. Агаян Ц. П. Великий Октябрь и борьба трудящихся Армении за победу Советской власти. Е., Изд-во АН Арм.ССР, 1962. 449 с. — Вопросы истории, 1963, № 9, с. 106—108. [Рецензия].

Արутյոնյան Գ. Ценный труд о дружбе народов Закавказья. Агаян Ц. П. Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 1. Е., «Айастан», 1970. — Совет. Эрманистаны (Ереван), 1971, 1 июня. [Рецензия]. На азерб. яз.

Барсегян Х. Агаян Ц. П. Вековая дружба народов Закавказья.

Ч. 2. Е., «Айастан», 1972. 382 с. — Коммунист (Ереван), 1973, 11 марта. [Рецензия].

Важные страницы дружбы. Агаян Ц. П. Вековая дружба армянского и азербайджанского народов. Е., Айпетрат, 1961. 470 с. На арм. яз. — Коммунист (Баку), 1962, 3 февр. [Рецензия]. На азерб. яз.

Гарибян А. и Барсегян Х. Ученый-историк. [О Ц. П. Агаяне]. — Коммунист (Ереван), 1972, 4 февр.

Гейдаров М. Важный научный труд по истории Азербайджана. Агаян Ц. П. Крестьянская реформа в Азербайджане в 1870 году. Баку, 1956. — Совет Эрманистаны (Ереван), 1957, 5 февр. [Рецензия]. На азерб. яз.

Деренковский Г. М. и Новосельцев А. Л. Агаян Ц. П. Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 1. Е., «Айастан», 1970. 382 с. — История СССР, 1972, № 3, с. 147—149.

Желтов С. Верный солдат партии. Агаян Ц. П. Нерсик Степанян. Е., «Айастан», 1967. 59 с. — Коммунист (Ереван), 1967, 11 авг. [Рецензия].

Исмаилов М. Летопись дружбы народов Закавказья. Агаян Ц. П. Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 1. Е., «Айастан», 1970. 382 с. — Баку, 1971, 1 июня. [Рецензия].

Казиев М. Дружба, закаленная в борьбе. Победа Советской власти в Закавказье. Тбилиси, «Мецниереба», 1971. 683 с. — Бак. рабочий, 1972, 16 мая. [Рецензия].

Майсурадзе Г. Книга о вековой дружбе народов Закавказья. Агаян Ц. П. Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 1. Е., «Айастан», 1972, 382 с. — Лит. Грузия. 1972, № 6, с. 95—96. [Рецензия].

Мамиконян К. Агаян Ц. П. Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 1. Е., «Айастан», 1970. 382 с. — Коммунист (Ереван), 1971 30 янв. [Рецензия].

Монография об истории революционного движения в Армении. [Информация о книге Ц. П. Агаяна «Великий Октябрь и борьба трудящихся Армении за победу Советской власти»]. — Коммунист (Ереван), 1962, 20 июля.

Мурадян В. Дружба народов. Агаян Ц. П. Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 2. Е., «Айастан», 1972. 406 с. — Книжное обозрение, 1972, 24 ноября, с. 7. [Рецензия].

Пенчковская С. М. В Отделении истории АН СССР. Всесоюз. координац. совещ. [«XXIV съезд КПСС и задача сов. ист. науки». 10—12 ноября 1971 г.]. Также о выступлениях Ц. П. Агаяна и А. О. Чубарьяна]. — Вопросы истории, 1972, № 3, с. 136—144.

Саруханян Н. Новая книга Ц. П. Агаяна «Вековая дружба народов Закавказья». Ч. 2. Е., «Айастан», 1972. 406 с. — Вестн. архивов Армении, 1973, № 1, с. 255—259. [Рецензия].

Сейранян П. А. Агаян Ц. П. Крестьянская реформа в Азербайджане в 1870 году. Баку, Изд-во АН Азерб.ССР, 1956. 403 с. — Вопросы истории, 1958, № 6, с. 176—180. [Рецензия].

Тер-Акопян Эм. и Исмаилов М. Агаян Ц. П. Крестьянская реформа в Азербайджане в 1870 году. Баку, 1956. 404 с. — Известия АН Арм.ССР, обществ. науки, 1957, № 3, с. 126—132. [Рецензия].

Трапезников Г. Е. и Хармандарян С. В. Агаян Ц. П. Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 1. Е., 1970. 382 с. — Вопросы истории, 1972, № 4, с. 152—155. [Рецензия].

Труд армянского ученого, посвященный истории Азербайджана. [Информация о книге Ц. П. Агаяна «Крестьянская реформа в Азербайджане в 1870 году»]. — Коммунист (Ереван), 1957, 9 янв.

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՅՐՐԵՆԱԿԱՆ ՑԱՆԿ

АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ ТРУДОВ

Աղբրեջանական ականավոր պատմարան Ա. Բաքիխանովը .	1944
Աղբրեջանական տաղանդավոր լուսավորիչ-պատմարան Ա. Բաքի խանովը	1947
Սղբրեջանցիների, վրացիների և հայերի պայքարը Հոռոմի դավթիլ- ների դեմ	1942
Ալեքսանդրապոլի կայազորի հեղափոխական պայքարի էջերից .	1967
Աճող սերնդի գեղադիտական դաստիարակությունը	1969
Ամերիկյան իմպերիալիզմի հանցագործ ծրագրերը կտապավին .	1950
Անտոկ քաղաքը [Ստալինգրադի մասին]	1942
Աշակերտների տնային ուսումնական աշխատանքների մասին .	1936
Սոաչարան [Հայ ժող. պատմ., հ. 5-ում և հ. 7-ում] .	1967, 1974
Ասքանաղ Մոավյանի պայծառ հիշատակին	1966
Սրշավիր Մելիքյան	1969
Արշավիր Մելիքյանը Վ. Ի. Լենինի աշխատությունների մասին .	1969
«Արինչին» և 19-րդ դարի 70-ական թվականների հայկական մա- մուլը	1946
Րալկանները և Օսմանյան կայսրության ճնշված ժողովուրդների աղգային-ազատագրական պայքարի միասնությունը . . .	1970
Բաքիխանովը և ուսական կուլտուրան	1944
Բանակի գեներալ Հ. Բաղրամյան	1943
Բանաստեղծի և զորավարի մեծ բարեկամությունը	1973
Բանվորների ուսուցիչի պայքարը Ալավերդում 1905—1907 թթ.	1955

Բարձրացնել պարտկազմակերպությունների դերը գիտահետազոտական հիմնարկներում	1952
Բուլղարիայի մամուլի օրը	1951
Բողոքում ենք, դատապարտում	1973
Գեհենից վերածնունդ	1975
Գիտական աշխատանքների պլանավորման հարցի շուրջ	1969

Գ ր ա խ ո ս ու թ յ ու ն ն Ե ր

Լեո. Հայոց պատմություն. Հ. 3	1946
Կարևոր ներդրում հայ ժողովրդի պատմության մեջ, Ղարիբ-ջանյան Գ. Բ. Հայաստանի կոմունիստական կազմակերպությունները սովետական իշխանության հաղթանակի համար մղվող պայքարում	1956
Հակոբյան Թ. Խ. Երևանի պատմությունը. (1801—1879): Հ. 2—3	1961
Դեպուտատ Մ. Պ. Աղայանի ճառից [ՀՍՍՀ 6-րդ գումարման Գերագույն սովետի 4-րդ սեսիայում]	1964
Դրվագներ հայ ազատագրական պայքարի պատմությունից	1970
Զորավար Անդրանիկի գործունեության մասին	1968
Ընկ. Մ. Աղայանի ճառից (Հայաստանի կոմունիստական (բուլղարիկների) պարտիայի 16-րդ համագումարում)	1952
Թ. Թորամանյանի անվան մրցանակի առաջին դափնեկիրը [Ն. Մ. Տոկարսկի]	1973
Ժայռին շղթայված Պրոմեթեոսը. (Ն. Գ. Չերնիշևսկու մահվան 56-ամյակը)	1945
Ինչու վ. Ի. Լենինը՝ իմպերիալիզմը Ռուսաստանում անվանել է ռազմա-ֆեոդալական	1945
Լենինը և Ստալինը Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ ռևոլյուցիայի կազմակերպիչներ	1949
Լենինը և Ստալինը Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ ռևոլյուցիայի կազմակերպիչներն են	1952
Լենինի գործի բացառունչ մարտիկը. [Ներսիկ Ստեփանյան]	1963

Հենիսյան գաղափարների աննկուն պրոպագանդիստը և տեսաբանը [Արշավիր Մելիքյան]	1969
Հենիսյան գվարդիայի աննկուն մարտիկը [Ս. Կասյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ]	1976
Հենիսյան գվարդիայի աննկուն մարտիկն ու ականավոր տեսա- բանը [Ս. Կասյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ]	1976

Խ մ բ ա Վ ր ա ծ ա շ խ ա տ ա ն ք ն ե ր

Գիտությունը Հայաստանում 50 տարում	1973
Խանջյան Ա. Հոգվածներ և ճառեր	1963
Կասյան Ս. Ընտրի երկեր	1967
Հայ ժողովրդի պատմություն. [8 հատորով]	1967—1974
Հայ ժողովրդի պատմություն: Պոռնագեկտ	1961
Հայաստանի Հենիսյան կոմերիտմիության պատմություն	1968
Հայաստանի Կոմունիստական կուսակցության պատմության ուրվագծեր	1967
Հայաստանի Կոմունիստական պարտիայի պատմության ուր- վագծեր	1963
Հանուն կոմունիստական աշխատանքի	1963, 1965, 1968
Հեղափոխական կոմիտեները Հայաստանում. Փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու	1974
Նյութեր Հայաստանի գյուղատնտեսության և գյուղացիության պատմության	1964
Կայզերական Գերմանիայի կործանումը	1942
Կարլ Մարքսը՝ դիտական կոմունիզմի հիմնադիր	1968
Կովկասյան ժողովուրդների հերոսական անցյալը	1943
Կուսակցությանն ու ժողովրդին նվիրված [Գր. Ա. Հարությունյան]	1971
Հաղթանակով վերադարձավ. [Գվարդիայի զննապետ Ս. Ման- վելյանի մասին]	1945
Հայ գյուղացիության վիճակը Հայաստանը Ռուսաստանին միա- նալու նախօրյակին	1964
Հայ և ադրբեջանական ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը	1961

Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի պատմությունից	1976
Հայ ժողովրդի մեծ բարեկամը [Զախլ Մամեդկուլիզադե]	1967
Հայ ժողովրդի պատմություն: Պրոսպեկտ	1961
Հայ կնոջ հերոսական անցյալից	1943
Հայ հասարակական-քաղաքական մտքի զարգացումը Արշավիր Մելիքյանի գնահատմամբ	1969
Հայ-հունգարական մշակութային կապերի ուսումնասիրումը	1969
Հայաստանը 1905—1907 թթ. ռեվոլյուցիայի տարիներին	1955
Հայաստանի աշխատավորների պայքարը հանուն սոցիալիստական ռեվոլյուցիայի հաղթանակի 1917 թ. փետրվարից հետո	1957
Հայերը Վիեննայում	1965
Հայկ Բժշկյան (Գայ)	1967
Հասարակական գիտությունների զարգացման խնդիրները	1969
Հասարակական գիտությունների խնդիրները	1972
Հասարակական գիտությունների վերելքը	1971
Հավերժ հիշատակ անխոնջ գիտնականին: (Ակադեմիկոս Ա. Գ. Հովհաննիսյան)	1972
Հեռավորարեւելյան սահմանում	1970
Հոկտեմբերյան հեղափոխության հանճարեղ ստրատեգին ու առաջնորդը	1967
Հոկտեմբերյան ռեվոլյուցիան և հայ ժողովրդի ազատագրումը	1957
Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ ռեվոլյուցիան և Բաքվի 1918 թ. Սովետական իշխանությունը	1948
Զմեռային արձակուրդը դպրոցականների ուրախության տոնն է	1937
Ղարաբաղի հերոսական անցյալից	1943
Ղարաբաղի տոհմական ընտանիքների մասին	1946
Մայրենի լեզվի ուսուցման խնդրի շուրջը	1936
Մանկավարժական խորհրդակցությունների աշխատանքների մասին	1936
Մաշտոցյան մրցանակի նոր դափնեկիրները [Վազգեն Հակոբյան]	1974
Մաշտոցյան մրցույթի առաջին դափնեկիրը [Լ. Ս. Խաչիկյան]	1969
Մարդկության պատմության նոր դարագլխի սկիզբը: (Մեծ Հոկտեմբերի 50-ամյակը)	1967

Մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի հայկական ֆիլիալի 20 տարին	1964
Մեծ հորեւյաններին ընդառաջ, [Հարցազրույց Ս. Աղայանի հետ]	1963
Մեծ Հոկտեմբերի պատմության անխոնջ մշակելու [Ի. Ի. Մինցի ծննդյան 80-ամյակի առթիւ]	1976
Մեծ Հոկտեմբերի 40-ամյակը	1957
Մեծագույն սխրանքների նոր ծրագիրը [ՍՄԿԿ 25-րդ համագումարի որոշումների մասին]	1976
Մեր ուժը միասնութեամբ մեղ է	1969
Մտքերի փոխանակություն ընկ. Գր. Ղափանցյանի զեկուցման շուրջը [Ս. Աղայանի ելույթից]	1951
Մտքերի փոխանակություն [Խուլտուրայի հուշարձանների պահպանության վիճակը Հայկական ՍՍՀ-ում զեկուցման շուրջը]	1969
Յոթ խիղախ եղբայրները	1945
Յոթ օր Մոնղոլական ժողովրդական հանրապետությունում	1974
Նախագայրոցական հիմնարկների աշխատակիցներն օրինակելի կերպով են դիմավորում նոր տարուն	1937
Նրա խորհուրդ-խորինը ժողովուրդն էր (Ա. Գ. Հովհաննիսյանի հիշատակին)	1972
Չէի գիտնականների մոտ	1959
Պատմաբանների միջազգային 12-րդ կոնգրեսի ամբիոնից	1967
Պատմաբանների 12-րդ միջազգային կոնգրեսում	1966
Ջեանշիր	1942
Ջերմագին ողջուն [Սովետական Ադրբեյջանին]	1970
Ռեուլուցիոն շարժումները Ալավերդում (Ռուսական առաջին ռեուլուցիայի 50-ամյակը)	1955
Ռեուլուցիոն շարժումները Ալեքսանդրապոլում ռուսական առաջին ռեուլուցիայի տարիներին	1955
Ռեուլուցիոն շարժումները Հայաստանում 1905—1907 թթ.	1955
Ռեուլուցիոն պայքարի ակնաւոր մարտիկը. [Բագրատ Բորյան]	1962

Ռեկուլացիոն պայքարի անխոնջ մարտիկը. [Դրաստամատ Տեր-Սիմոնյան]	1965
Ռուսական առաջին ռեկուլացիայի պատմական նշանակությունը	1965
Ռուսաստանի պատմական դերը հայ ժողովրդի կյանքում	1975
ՍՄԿԿ 24-րդ համագումարը և հասարակական գիտությունների խնդիրները	1972
ՍՄԿՊ-ի խնդիրները ազգային հարաբերությունների բնագավառում	1961
Սովետական ժողովրդի բարոյա-քաղաքական միասնությունը կոմունիստների ու անպարտիականների բլոկի հիմքն է	1950
Սովետական իշխանության համար մղված պայքարի հերոսական էջեր	1948
Սովետական Հայաստանը սոցիալիզմի հաղթանակի և Ստալինյան կոնստիտուցիայի ժամանակաշրջանում (1935—1941 թթ.)	1950
Սոցիալիզմի հաղթանակը—ՍՍՀՄ նոր սահմանադրությունը—Սովետական Հայաստանը միութենական հանրապետություն	1967
Ստեղծագործական մարքսիզմի հանճարեղ երկը	1952
Սուրեն Սպանդարյան	1962
Վ. Ի. Լենինը կոմունիստական պարտիայի հիմնադիր	1963
Վ. Ի. Լենինը Հոկտեմբերյան հեղափոխության կազմակերպիչ և առաջնորդ	1966
Վերածնված հայ ժողովուրդը	1952
Ուրվագծեր Սովետական Հայաստանի պատմության Պր. 3	1960

А. Бакиханов	1948
Армения. (Основные направления ист. исслед. в союз. респ. на Дальнем Востоке и в Сибири)	1975
Армянская Советская Социалистическая Республика	1961, 1970
Армянская ССР	1960, 1972
Армянские политические партии и первая мировая война	1968
Бакиханов на военной и дипломатической службе	1944
Бессмертие народа	1975
Библиография о Бакиханове	1943

Борец ленинской гвардии. (К 70-летию со дня рождения Л. И. Мирзояна)	1967
Братское единство	1959
В борьбе за нерушимый союз. [К 50-летию СССР]	1972
В единстве — наша сила	1969
В. И. Ленин и освобождение армянского народа	1970
В. И. Ленин и создание закавказских советских республик	1976
В И. Ленин о Закавказье	1963
Важная веха в истории азербайджанского народа. (К 150-летию вхождения Азербайджана в состав России)	1964
Важное событие в истории азербайджанского народа	1964
Введение. — В кн.: Присоединение Восточной Армении к России. Т. I	1972
Вдохновленный Лениным. (К 80-летию со дня рождения С. Л. Лукашина)	1965
Вековая дружба закавказских народов	1950
Вековая дружба народов Закавказья. Ч. 1—2	1970, 1972
Великий Октябрь и борьба трудящихся Армении за победу Советской власти	1962
Видный азербайджанский историк А. Бакиханов	1947
Видный деятель Коммунистической партии и Советского государства [С. Л. Лукашин]	1965
Видный ученый братского Азербайджана [А. С. Сумбатзаде]	1968
Военная и дипломатическая деятельность А. Бакиханова	1944
Военные деятели «чардахлинцы»	1946
Всероссийская Октябрьская политическая стачка 1905 года	1950
Выдающийся азербайджанский просветитель. (100-летие со дня смерти А. Бакиханова)	1947
Выдающийся азербайджанский просветитель-историк А. Бакиханов	1947
Выдающийся борец революционной борьбы [С. Спандарян]	1966

Выдающийся пропагандист ленинских идей [Аршавир Меликян]	1969
[Выступление по докладам Г. В. Хачапуридзе, И. А. Гусейнова и А. М. Акопяна]	1957
Газета «Экинчи» и армянская периодическая печать 70-х годов XIX века	1946
Гениальный вклад в учение марксизма-ленинизма	1951
Героическая страница революционной борьбы русских солдат. (К 60-летию революционного выступления Александропольского гарнизона)	1966
Героический Кавказ	1943
Гичак	1963
Дашнакцутюн	1963
Движущая сила социалистической революции и коммунистического строительства	1961
Декабрьское вооруженное восстание	1955
Детские годы А. Бакиханова	1947
Духовная культура народа	1969
Из глубины веков	1970
Из истории борьбы азербайджанских и армянских крестьян против феодально-крепостнических отношений в дореволюционный период XIX в.	1952
Из истории борьбы азербайджанских и армянских крестьян против феодально-крепостнических отношений после реформы 1870 г.	1952
Из истории хозяйственного и культурного строительства Советской Армении	1960
Из речи депутата Ц. П. Агаяна (на 4-й сессии Верховного Совета Арм.ССР)	1964
Исторические корни дружбы народов Закавказья	1964
Исторический поворот. (К 140-летию присоединения Армении к России).	1968

Историческое значение Октябрьской революции	1967
К вопросу о формировании рабочего класса в Закавказье	1974
К вопросу об издании азербайджанской газеты «Экинчи» и связи «Экинчи» с армянской периодической печатью	1950
К вопросу об издании газеты «Экинчи»	1950
Крестьянская реформа в Азербайджане в 1870 году	1956
Ленинские идеи живут и побеждают	1967
Мирза Джафар Топчибашев и его «Победная песнь»	1947
Национально-освободительные движения в России во второй половине XIX века	1964
Наше будущее	1959
Наше победное знамя. [К 93-летию со дня рождения В. И. Ленина]	1963
Некоторые вопросы землепользования в феодальной Армении	1961
Некоторые дополнительные данные к материалам по исто- рии рода Бакихановых	1947
Некоторые особенности образования независимых совет- ских республик Закавказья	1974
Нерсик Степанян	1967
Неустрасимый солдат партии. (К 80-летию со дня рожде- ния Сурена Спандаряна)	1962
Новые задачи исторической науки	1959
Новые материалы о Мирзе Джафаре Топчибашеве	1945
Об армяно-венгерских исторических и культурных связях и задачах их изучения	1969
Образование независимых советских республик Закав- казья — торжество ленинской национальной политики партии	1974
Общественные науки	1969
Октябрь — начало новой эры в истории человечества	1967
Октябрь — освободитель армянского народа	1960

Освещение истории установления Советской власти в Армени- нии в советской армянской историографии	1960
Особенности социально-экономического развития Закавказья накануне победы Советской власти	1975
Отражение идей дружбы народов в документальных мате- риалах архивов Армении	1973
Очерки истории Коммунистической партии Армении	1964, 1967
Первые Советы рабочих депутатов	1950
Первый лауреат премии Т. Тораманяна. [Н. М. Токарский]	1972
Первый секретарь ВЦИК [В. А. Аванесов]	1964
Победа Советской власти и освобождение армянского на- рода	1960
Под знаменем ленинских идей	1974
Под знаменем Сталинской конституции	1950
Предвестница Октября. (К 60-летию забастовки рабочих в Алаверди)	1965
Предпосылки и условия развития капитализма и формиро- вания рабочего класса в Закавказье	1974
Прения по докладу о состоянии охраны памятников куль- туры в Армянской ССР	1969
Присоединение Восточной Армении к России. Т. 1	1972
Пропагандист идей марксизма-ленинизма	1968
Развал буржуазно-националистической диктатуры дашна- ков и победа Советской власти в Армении в 1920 году	1960
Редактирование:	
В. И. Ленин о Закавказье	1963
История государства и права Советской Армении	1974
Материалы Республиканской 2-й науч. конфер. молодых науч. работников Армении	1969
Мясникян А. Ф. Избранные произведения	1965
Очерки истории коммунистических организаций Закав- казья. Ч. 1	1967

Победа Советской власти в Закавказье	1971
Присоединение Восточной Армении к России	1972
Советская Армения за 50 лет	1979

Рецензии:

Книга о славных подвигах советских людей. Баграмян И. Х. Так начиналась война	1972
Мочалов В. Д. Крестьянское хозяйство в Закавказье к концу XIX в.	1959
Рштуни В. А. Крестьянское движение в Армении в XIX веке	1951
Страницы из истории интернациональной борьбы трудящихся Закавказья за победу социалистической революции. Ибрагимов З. Борьба трудящихся Азербайджана за установление Советской власти (1917—1918)	1958
Туманян О. Е. Экономическое развитие Армении. Ч. 1—2	1958
Хачапуридзе Г. В. Советская Грузия	1950
Ценный труд о важнейшей вехе в истории народов Закавказья. «Присоединение Азербайджана к России и его прогрессивные последствия в области экономики и культуры (XIX—нач. XX вв.)»	1956
Род Бакихановых	1944
Роль Советской России в образовании СССР	1972
С русским народом навсегда	1976
Свет над землей [Армении]	1971
Советская Армения за 30 лет	1950
125-летие присоединения Армении к России	1953
Стойкий боец ленинской гвардии [С. Касьян]	1966
Стойкий борец ленинской гвардии [Саркис Касьян]	1966
Страницы славной летописи. (50-летие Октября)	1966
Талантливый военный деятель (А. Бакиханов)	1944
Торжество идей построения коммунизма	1961

Установление Советской власти в Армении	1957
Ученый, историк, гражданин [Мкртич Нерсисян]	1970
Федерация Закавказских республик — яркое воплощение ленинской идеи дружбы народов	1972
Лачатур Абовян и его азербайджанские друзья	1948

ԾԱՏՈՒՐ ՊԱՎԵԼԻ ԱՂԱՅԱՆ

**Տպագրվում է Հայկական ՍՍՀ ԳԱ
Ֆոնդումնետալ գրադարանի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

**Տեխնիկական խմբագիր
Ս. Կ. ԶԱՔԱՐՅԱՆ
Սրբագրիչներ
Լ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Ս. ՊԻՐՈՆՎԱ**

ՎՅ 04041 Պատվեր 623 Հրատ. 4509 Տպաքանակ 1000
Հանձնված է շարվածքի 7/VII 1976 թ.: Ստորագրված է տպագրության.
17/XII 1976 թ.: Տպագրական 6,63 մամուլ+1 ներդիր, հրատ. 3,9 մամուլ,
պայման. 3,8 մամուլ, Թուղթ № 1, 70×108¹/₃₂, դիներ 35 կ.:

Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 19, Բարեկամության 24 դ.
Издательство АН Армянской ССР. Ереван, Барекамутян, 24-г.
Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչության Երևանի տպարան

ԳԻՆԸ 35 Կ.